

M. 12105.

Landskap: Skåne Upptecknat av: Börje Hansson
Härad: Järrestad Ingelstad Adress: Västmanag. 17, Stockholm Va
Socken: Borby Berättat av: August Mattsson
Uppteckningsår: 1949-1950 Född år 1874 i Borby

Medd. har varit fjärdingsman. Han väckte
upp på samma husmanställe, där han
fortfarande bor. En ovanligt intelligent
och kunnig man, som är mycket intres-
serad av hembygdsforskning.
I sin ungdom var han dräng samt gick
i snickarlära.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

Intervju 10/11 1949.

1890-tal. Det förekom ej mycket hemslöjd i fråga om snickeri på 1890-talet i bondgårdarna. Visserligen fanns det normalt hyvelbänk och en del verktyg i varje bondgård, men de var dåligt underhållna, och om något skulle göras, skickade man vanligen efter hantverkare. Möjligen gjorde man rivor hemma, men sådana kunde också köpas på marknader. Hantverkarna nekade att göra sådana. Det lönade sig inte. Vidare förekom det, att någon husman gick omkring och lagade hötjuveskaft och hammeldrag och dylikt i olika gårdar.

Snickaren ambulerade mellan gårdarna och utförde byggnadsarbeten och reparationer under sommaren. Vintertid hade vi vagnmakeri i Tommarp.

1880-tal. Charabangen kom i bruk vid början av 1880-talet och användes t.o.m. slutet av 1800-talet. Den hade två sidosäten med ingång där bak och rymde 6 personer utom dem som sutto på kuskbocken. Vi gjorde två charabanger i Tommarp 1894.

Landåer eller Victoria-vagnar gjordes i massor under första världskriget. I Borrby var det fabriksmässig tillverkning av dem, som upphörde först 1925. Landån rymde 4 personer utom kuskbocken och hade uppgång från sidorna.

Före och jämsides med dessa finare vagnar användes en tvåsitsig åkvagn, lik fjädervagnen, ofta som enspännare.

Bilarna började litet 1912 men slutade under första världskriget. I allmänt bruk bland lantbrukarna kommo de först vid slutet av 1920-talet och början av 1930-talet.

Särskilt de sista åren, efter andra världskrigets slut, ha medfört snabba och stora förändringar för jordbruket.

Bl.a. genom en utbredd användning av traktorer i stället för hästar samt lastbilar /hyrda/.

1880-tal. Redan i min barndom kallades en piga för jungfru på brev. Men i längderna stod hon som piga.

Efter första världskriget blev det vanligt att kalla pigan för jungfru i dagligt tal. Skriftligt, på brev, kallades hon fröken från början av 1900-talet.

Nu är det så, att drängen ännu ej känner sig generad över att bli kallad dräng. Men pigan... /D.v.s. nu finns det inte ens hembiträden att få./

1890-tal. En snickaregesäll var mer värd socialt än en dräng, men han hade ej större lön än drängen.

1890-tal. År 1892 betalades en snickare, som skulle lära sig yrket på landsbygden, 75 öre om dagen jämte kost och logi hos mästaren. Vid mitten av 1890-talet blev lönen 1 kr om dagen. År 1897 betalades 1.25 per dag.

1949. Trasmattor vävas mycket nu. Förr /för 20 - 30 år sen/ ringaktade man trasmattor.

1880- o. 90-tal. På 1880-talet vävde man allmänt linne och dynor. Dock odlades ej lin allmänt, utan man köpte bomullsgarn till varp och lin till inslag i stan eller hos lanthandlaren. Medd. minns ej att brytekillen förekommit under 1880-talet. På 1880-talet var det pigorna och andra husets kvinnor på gårdarna, som vävde. På 1890-talet övertogs hemvävningen delvis av husmanskvinnor och likställda, som utförde det som förvärvsarbete på beställning i sina egna hem. Som snickare har medd. endast gjort 2 vävstolar, men det var så sent som 1894 och 1896.

1880- o. 90-tal. Grannhjälp förekom icke bönderna emellan. Möjligen i nödfall mellan två bröder, som bodde på samma nummer, men i så fall endast till tröskningen eller så, att man lånade dragare av varandra. Eljest fanns det så gott om arbetsfolk, att samarbete mellan bönderna ej behövde komma i fråga.

Mellan husmannen-småbrukaren och bonden var å andra sidan samarbetet intensivt. Småbrukaren - t.ex. far med sina 5 tld - fick låna redskap av bonden och gjorde i stället dagsverken. Eller bonden körde jorden åt småbrukaren, varvid man räknade 3 mans-dagsverken för ett dagsverke med ett par hästar. Samma beräkningsgrund har f.ö. tillämpats ända till 1940-talet. Genom arbetskraftsbristen ha nu proportionerna förskjutits. /Man räknar t.ex. 2 kvinmodagsverken för 1 hästdagsverke./

1890. Vid bråda arbetstider och när man hade hantverkare i gården vankades det alltid brännvin till maten. På ett ställe i Fröslöv var det följande "supordning": först när man kom en besk, sedan kaffe med gök, sedan 2 supar till frukost, 2 supar till middag,

2 supar till meaftan men ingen till kväll. På en del ställen var det å andra sidan så litet som 2 supar till frukost och en till meaftan.

Början av 1890-tal. Ännu år 1891-2 åt man överallt ur gemensamma fat i Borrby. Sedan kom jag till Ö. Tommarp i snickarlära, och där var det likadant. Snickarna skulle dock varalitet bättre än vanligt tjänstefolk, och när de kom till en gård fick de kniv, gaffel och tallrik på en del ställen. Därvid åt man ej gemensamt med drängarna - frukost och kvällsmat. Middagen äts dock gemensamt, och då fick alla egen tallrik /när man hade hantverkare/.

I andra fall åt man direkt ur gemensamma fat. Var det stort bord och flera personer, kunde det bli 2 - 3 grötfat på bordet.

Tallrikarna hade blivit allmänna till vardags i början av 1900-talet. Jämte glas att ha mjölken i. Förut var det ju gemensam skål för mjölken också. Endast en tallrik förekom, även om rätterna voro flera. Det var vidare inte ovanligt, att man ej brydde sig om att diska kaffekopparna mellan olika gånger.

Brännvinsglaset var fortfarande ett enda och gemensamt, som gick laget runt.

1870-tal. Redan före min tid /född 1874/ fanns det en handelsbod i Borrby. De hämtade varorna med bondskjuts från Ystad /Svenstorps station/ och Simrishamn. "De sålde fotogen, tyger, kläder och specerier."

1880- o. 90-tal. I min barndom, omkring 1880, brukade jag få följa med far till Simrishamn. Han sålde havre hos Thulin och skulle f.ö. alltid resa till stan för att köpa sprit till högtiderna.

Från gården där jag tjänade 1891/2 körde de till Simrishamn i oktober, strax före jul, strax före påsk och till sommarkmarknaden /juni/.

Lantbrukarna häromkring körde allmänt till Simrishamn på 1880-talet. Enstaka körde till Svenstorp och Skillinge.

Från Sånby och Hagesta däremot torde de ha kört till Ystad.

Sedan järnvägen kommit hit /1894/ slutade de tvärt med att köra spannmål till stan. Det hade funnits en stor lanthandel i Borrby redan före järnvägens tillkomst. Nu levererades spannmålen dit f.v.b. per järnvägsvagn.

Redskap såldes dock ej av lanthandlaren före järnvägens tid. Därefter eller samtidigt med järnvägen grundades en järnhandel, som hade agentur för större redskap. Först i början av 1900-talet blev det direkt försäljning av redskap här.

1890-tal. Genom sockerbetsodlingen fr.o.m. år 1894 blev det stort uppsving för åkerbruket och boskapsskötseln. Man fick ju därigenom betydelsefullt kraftfoder i form av betblast och betmassa.

Andelsmejerierna på 1890-talet medförde också mycket stora förändringar. Man började lägga mer ~~an~~ på kreatursskötseln än förut och använde exempelvis säden i stor utsträckning till foder och sålde följaktligen mindre än förut. Från början av 1900-talet trängde vetet ut rågen.

På stället där jag tjänade 1891/2 sålde man endast litet spannmål till Skillinge och fodrade upp resten: till 10 hästar samt korna.

På det stället sålde man dock ingen mjölk. Man kärnade i stället hemma och sålde det smör som blev över till hantverkare och andra hemomkring.

1880- o. 1890-tal. Ännu på 1880-talet tröskade man på en del ställen all säd med plejel. Medd. tjänade dräng på en gård 1891 - 92, och där tröskades då fortfarande allt med plejel. Men det var ett efterblivet ställe. De var så rika, att de inte behövde bry sig om att införa ekonomiskt mer lönande metoder. Den gården var på 55 tld, och man höll på med trösken till i slutet av februari eller början av mars.

Eljest var hästvandringsvärken, de s.k. piggaverken, vanliga på 1880-talet.. De köptes från Simrishamn. En lantbrukare hade fem piggaverk, som han hyrde ut. Han var också hästhandlare. Även med hästvandring gick tröskningen relativt långsamt. Man tröskade en dag och fick sedan göra uppehåll för att rensa säden. Det senare försiggick med hjälp av en handdragen kastmaskin.

År 1886 eller 1887 såg medd. den första ångtrösken i Borrby. Vid slutet av 1880-talet bildades ett ångtröskbolag och något senare ännu ett.

Förändringarna i dessa liksom andra avseenden försiggicko successivt och utan tvära avbrott. Vid början av 1890-talet var det sålunda inte ovanligt, att man lät ångtröska det hårdtröskade vetet och vintersäden, medan den mer lättröskade havren och kornet fick gå genom piggaverket. Samtidigt tröskade man den del av rågen, som behövdes till långhalm, med plejel. Ångtrösken, som till att börja med ofta hyrdes från någon större gård, förekom alltså på samma gång som plejeln.

Plejeln var i bruk så länge man lade nya eller reparerade gamla halmtak. Emellertid började vetet tränga ut rågen omkring 1900, och därvid gick man miste om den för halm-taken nödvändiga råghalmen. I stället övergick man till papptak. Detta skedde också samtidigt som sockerbetorna och de ökade kontantinkomsterna möjliggjorde snabbt ökade investeringar för jordbruket i form av nybyggnader enligt nya principer och metoder.

1890-tal. Samtidigt med att man började med sockerbetsodlingen /1894/, infördes häst-hackor samt en- eller tvåradiga betsåningsmaskiner. Årdret kom nu också till heders igen, att köra mellan raderna med efter såningen.

För utsädet började man använda radsåningsmaskiner. Medd. såg den första på Tosterups gård 1891, den andra på Glimmingehus 1894. Vid början av 1900-talet hade hälften av lantbrukarna häromkring skaffat sig den.

Den första skördemaskinen användes på en bondgård 1884, men det gick inte bra. Det var en slåttermaskin med avläggare.. Det var endast ett försök. Vid början av 1890-talet började man använda slåttermaskiner för att slå klöver. Strax efter järnvägens till-komst /1894/ kom den självavläggande skördemaskinen och fem år senare eller omkring 1900 självbindaren.

1880- o. 90-tal. Tidsangivelserna för införande av nya redskap och metoder hänföra sig till medelstora bondejordbruk. I allmänhet voro herrgårdarna 5 - 10 år före med ny-heterna. Deras betydelse som exempel för bondejordbruket var avgörande för det senares förändringar.

Bönderna "höllo sig högt", socialt sett, och "höll sig i lag med" arrendatorer på herr-gårdarna, vilka f.ö. själva voro komna från bönder. Man hade samkväm tillsamman, och inte minst den vägen - jämte den åskådningsundervisning som herrgårdarnas jordbruks-metoder rent visuellt innebar - spredos nyheterna till bondejordbruken.

De flesta bönderna häromkring hade gått på lantmannaskola i min ungdom. Hvilans folk-högskola fanns ju sedan 1868.

1880- o. 1890-tal. På 1880-talet var det gamla årdret vanligast vid bearbetningen av jorden. Dessutom hade man den s.k. klösen, ett slags harv, som kunde vara nog så effek-tiv, om man passade noga upp, så att det inte fastnade för mycket på pinnarna. Den

hade 9 - 11 pinnar, för två hästar. I viss utsträckning kan man säga, att klösen utträngde årdret.

Vid början av 1890-talet kom så fjäderharven med och utan hjul. "Den gamla järnplogen" förekom på 1880-talet i en förbättrad upplaga, som kallades gallerplog.

På 1890-talet kom den amerikanska Oliver-plogen, som innebar en mycket stor förbättring genom att den vände tiltorna. Samtidigt med Oliver-plogen kom ardennerhästen.

Fjäderharven ersattes på 1890-talet av kultivatorer.

1880-tal. Under 1880-talet dominerade fortfarande sädesproduktionen. Samtidigt förelåg en begynnande ökning av mjölkproduktionen. Det var vid denna tid, som inköpsmejerierna växte som svampar ur jorden. Här i trakten uppstod det inköpsmejerier i Borrby, Hagesta, Fröslöv och Hammenhög. Till att börja med var det inflyttade danskar, som voro mejerister och företagare i en person. De köpte tomt av någon lantbrukare och uppförde en "lada" med bostad i ena ändan.

Inköpsmejerierna medförde ett visst uppsving för jordbruket. Man började t.ex. odla litet foderbetor för att öka mjölkproduktionen.

Slutet av 1800-talet. Bekantskapskretsens utsträckning beror på var man har sina släktingar.

Lertallrikar användes ej att äta på, vare sig i Borrby eller Tommarp. 90-tal.

När det skulle vara arbetsgille på ett ställe gick man dit med mjölk från andra gårdar. Mjölken från 2 kor räckte ju inte långt. Man skickade pigor med 5-liters kopparspann. Till bröllop och begravningar kom pigorna med förning i form av höns, en smörkopp och mjölk. Det var från de gårdar som blev budade, när det var fråga om timmergille, klinegille eller brytegille. Man brukade skicka bort drängar och pigor på sådana arbeten. Betalning med pengar förekom ej i dessa sammanhang. Gröt var stående rätt som sista målet vid arbetsgillen. Tidigare bovetegröt, senare risgrynsgröt.

Den s.k. gamla järnplogen efterträdde tröplogen. Plogar som var helt av järn med kniv och utan skumristare användes på 80-talet. Den släppte ej jorden bra eftersom billen var av järn. Hjul fanns ej framtill utan plöjaren fick reglera djupet. Den bröt inte sönder jorden. Men man hade vid samma tid en s.k. gallerplog, som var avsedd att bryta sönder jorden mer. Det var någon smed som funderat ut hur man skulle kunna göra "plogkroppen" bättre genom längsgående slår av järn.

Omkring 1900 kom det nya kärrplogar från Tyskland med ställbart hjul /= kärran/ av järn. Det fanns två sådana i Borrby; en på Fridhem. Antagl. = universalplogen.

Sedan kom den amerikanska Oliver-plogen som var lika lätt som den gamla järnplogen, eftersom billen var av specialgjort stål.

Det fanns även vändplogar med två plogkroppar, så att man kunde köra tillbaka i samma fåra. Den användes till backig jord och förekom ej mycket i Borrby.

Vid början av 1900-talet hade den gamla järnplogen helt ersatts av nya plogar, främst Oliverplogen. Sedan kom det bra svenska plogar: Arvika, Herkules o.a.

Det fanns rågröskor, som var konstruerade så att halmen ej slets sönder utan skulle kunna användas till taktäckning. De gjordes på gjuteriet i Simrishamn.

Den första ångtröskan hade de på en gård i Sandby. Vete var svårt att tröska med slaga och även med hästvandring. Man fick låta det gå igenom två gånger. Detsamma gällde om korn, om man skulle ha agnarna ordentligt av säden.

De första som använde hatt här, på 1890-talet, var hantverkarhustrur - och sömmerskor. Hantverkare var på sitt sätt finare än bönder.

1889 hade ingen hatt utom herrskap. Många pigor och drängar tog då plats en tid på Bornholm. När pigan kom tillbaka, hände det att hon lagt sig till med hatt. "Högfärd" sade de hemnavarande.

I Skönadal fanns en dansbana, men dit gick ingen bonatös. Inte någon bonapåg heller, om han inte var påstruken. Det var vid början av 1890-talet. Bondeungdomen använde sedan hotellet som sin festplats. Dit fick ingen annan sticka näsan då. Hatt hade blivit allmänt omkring 1900.

Hantverkares rang: skräddare och skomakare var lika. Snickare ansågs vara litet bättre, särskilt om det var gesäller utombys ifrån. Om de var inombys var det inte så noga. I Tommarp åt vi sällan annat än middagsmålet tillsammans med tjänstefolket. /När medd. arbetade där som snickare/.

Folket fick som regel dålig kost. Bönderna åt nog med tjänstefolket, men husbondefolket åt dessutom alltid vid sidan om.

Bröd gavs det tillräckligt av, men annat var det knappt med.

Rågmjölet var uppblandat med blåklint och gasse, så att brödet blev kolsvart. Dessutom var det surt av jäsning, så det skulle stå sig länge. Till det fick man blåsur mjölk. När det var hantverkare i gården skulle det vara bättre mat. Eljest mjölk, bröd och segt kött. Sovlet skulle vara 1 år gammalt, innan folket fick det, så att det skulle bli drygt.

Mjölet var malt på väderkvarnen vid byn. Ej ens husmännen köpte bröd. Om de ej hade bakugn själva brukade de baka hos andra. Bryggerier började omkring 1900. Det var mest hantverkare och husmän som köpte sådant först. En malttorka fanns i Simrishamn. Många bönder gjorde själva malt, men husmännen måste köpa. Där jag var 1890/91 bryggde de öl på gården. Det var enda stället då.

Intervju 2/1 1950.

Särskilda oeldade kammare för drängar och för pigan /gård i Borrby 1890 och tidigare/. Min kamrat hade förut varit med om att det endast var en till hälften uppmurad vägg mellan pigans och drängens kammare - så att man bara kunde krypa över.

Det förekom mycket skämt med pigorna. Man hade t.ex. uppblåsta tarmar i sängen. I ett fall var det samma farstu till dräng- och pigkammare, med resultat att drängen blev svartsjuk på pigan, som tog emot andra friare.

På senare tid fick pigorna ligga i köksstugorna. Man hade då inredda folkstugor i köken /vid köken/ med väggar och i det rummet fick pigorna ligga. Tidigare användes köken endast som matlagingsrum och som bykrum med murad kittel.

Husbondefolket hade egen sängkammare. De slutade att äta med vid bordet åren omkring 1900. Längst fortsatte man med gemensam middag. Men till frukost brukade husbondefolket aldrig vara med.

Pigan skulle stå framför bordet vid målet. Detsamma gällde för vaktpågen.

Massor av mat gavs bort. De fick alltefter "de stod höjt till".
Det fanns följande kvaliteter:

- grovt bröd
- hemsiktat i större kakor
- hemsiktat i mindre kakor
- florsiktat rågbröd
- hemsiktat vetebröd
- vetebröd av kvarnsiktat mjöl i mindre kakor

Man spann för "pungabröd". Man fick då 1 bröd för 1 lispund.

Husbondfolket nämndes vid förnamn av de anställda. Han var ändå nämndeman. De sade du till tjänstefolket.

Omkring 1890 var det vanligt att drängen eller pigan gick omkring och hörde sig för om en ny plats. Man gick bort och fäste sig. Men omkring 1905 var det husbonden som fick höra efter. Arbetskraften hade tunnats ut genom emigrationen. På fars tid var drängarna mycket angelägna om att få plats. Senare fick man övergå till att ta 17 - 18-åringar som dräng. Förut blev man riktig dräng först efter exercisen. "Ska du tjäna igen", kunde husbonden fråga den han ville ha ett år till. Eller den som kom och ville ta tjänst: "Kom bort på söndag morgon så skall jag fästa dig". Om den tjänstsökande var från annan socken kanske svaret först blev svävande, och det överläts åt någon gammal kvinna att ta reda på vem vederbörande egentligen var. Marknaderna hade ej någon vidare betydelse vid städslingen av tjänstefolk. Ej heller auktioner: de hölls ju ej vid den tiden på året. Drängar besökte ej auktionerna mycket. Dock brukade man ha tre auktionsdagar fria på året.

Hemmabarn hölls litet bättre än tjänstefolk /1890/. Tidigare hade det varit samma behandling för båda kategorierna. Åtminstone pojkarna fick göra samma arbete som drängarna. Hemmaflickorna var också med och mjölkade. Men de var sällan med på samma danstillställningar som tjänstefolk. Endast vid stora tillställningar som vid Gislövs stjärna /midsommar/ var både hemmabarn och tjänstefolk med gemensamt. Det var avsevärt mycket större klyfta mellan dessa båda grupper i Österlen än i Östergötland vid samma tid. /Medd. var där i snickarlära./ Det förekom ej att en dräng bodde i stallet på en bondgård under 90-talet. Men väl i en kammare omedelbart intill stallet.

Det föddes mycket oäkta barn. Preventivmedel förekom ej 1890. De första kringfördes och såldes i hemlighet av judar på 1890-talet.

Om kvällarna brukade drängarna stanna i stugan ett par timmar, innan de gick till sin oeldade kammare. Pigorna satt då och spann ull /ej lin/. På det ställe där jag tjänte vävdes det aldrig. De hade fullt upp av allting redan. En del trasmattor fick de dock vävda borta. Men i andra gårdar vävdes vid samma tid, t.ex. lin-skjortor, dynor och täcken av ylle, vadmalsskläder, delvis - för slitkläder - med bomull till varp. Tröskemanslönen var en kappe per tunna, d.v.s. en skäppa på sex tunnor.

Utsädespotatis kallades "sättersor".

Intervju 23/1 1950.

När jag var 17 - 18 år började man binda säden, för ångtröskornas skull. Säden mejades redan förut med lie och fick torka 3 - 5 dag i moar eller långa stråk. Sedan räfsade man upp den i högar, vilket kallades att trilla upp. Slutligen bar man ihop säden till höstvagnen. Drängen och en karl till brukade vara på fältet och lässa. Eventuellt var där också en gammal gumma, som räfsste rent. Under min tid användes dock mest hästräfsa. Sedan kom de fattiga och plockade upp vad som fanns kvar, för egen räkning. På 80- och 90-talen var korn och vete det mest begärliga att plocka. Seden fortsatte till in på 1900-talet. Sedan gick det bort en tid men återkom under första världskriget - "första kristiden" - då plockare uppträdde på vete- och rågfält.

En pojke brukade köra sädeslassen. På logan stod 1 - 2 man, som välte lasset. Husbonden "stack upp säden". /ut i golvet/. Sedan fanns det 3 - 4 personer i golvet, som tog emot. Hela skördelaget 8 - 10 personer.

Efterhand blevo vagnarna större och kunde ej vältras på logan. Då stack man i stället direkt från lasset. Men det gick inte bra med lös halm. Följaktligen började man binda även korn, havre och blandsäd av denna anledning. Man band emellertid först sedan säden legat 2 - 3 dar. Efter bindningen satte man upp skylar. Så kom självavläggarna och därmed började man binda direkt: sex personer gick efter maskinen och band.

I golvet brukade man ha pigan samt 1 - 2 äldre fruntimmer och till sist, längst bort en äldre man som packade.

Till raps förekom det att man använde långhalm att binda med /råghalm/. Någon begagnade även kort halm - av korn - att binda med i början. D.v.s. man band korn med kornhalm. Sedan kom en ny metod, "tyska band", varvid man sade att man "knöt" säden i ett band runt kärven. En handfull säd med rotändarna lika i vänster hand mellan tummen och pekfingret. Det hela delades mitt itu, ena halvan virades över tummen. Bandet fördes därefter runt kärven med vänster hand och togs av höger hand samt stramades åt. Därpå släppte vänster hand och fattade kvarblivande lösa ändan, varefter banden vreds ihop med en knyck runt kärven.

Metoden användes till havre och korn. Till råg och vete behövdes den ju ej; där var halmen tillräckligt lång för att enkelt räcka runt kärven. "Tyska band" följde ångtröskorna och började införas vid början av 1890-talet. Det gick raskare och lättare på så vis. Ångtröskorna stod ute. Det var en väsentlig fördel att ha säden bunden, när den kastades upp på matarbordet.

Man rivaliserade mellan Borrby och Löderup. Di sa att i Löderup går de med dyngan bara tvärs över vägen. Så att säden skulle växa bra där, när folk for förbi.

Om Borrby sade man:

"Stora hästar
bugeda prästar
å höjstudsande ungdom".

Om Hagestad:

" - - - -
å fetteböjsade mannar".

"Nils Traning", från Tranås.

Vid början av 1870-talet fick hantverksgesäller vara med på bonagillen, bland bondungdomen. T.~~Ex~~. skomakaregesäll. Men två smeder blev vid den tiden avvisade från en bondbal. De diktade som hämnd en smådevisa, där det bl.a. hette, att på den balen före-

kom inga herrar, bara två damer - det var två fanjunkarmamseller.
En prästräng eller en dräng som var son till en storbonde eller en nämndemannsson var litet förmer än vanliga hemmasöner.

På 90-talet var inte hantverkare med på bonagillen. Det skulle då möjligen vara någon särskilt styv som varit ute. /Borrby/
Men i Tommarp var jag med på ett stort bondbröllop på 90-talet, och det egendomliga var att där uppe fick hantverkarna vara med, som arbetat på gården. Och de var bjudna första dagen, så de var riktigt bjudna. /Eljest brukade man kunna bjuda husmän och fattiga sista dagen./

Gatan var ett stensatt område utanför kostallet och runtom "middingen" /gödselhögen/, omgivet av en stengärdesgård.

Fettesvinen sattes in i en instängd kätte, kallad "odeln" under okt - nov eller nov - dec.

I september slaktades lamm till höstgillet. Sedan kom den stora lammslakten i oktober, då 8 - 10 stycken slaktades. De övriga såldes till slaktaren.

I november slaktades 8 - 10 gäss, inköpta strax före hösten från Hagestads möllare.

I mitten av oktober slaktades ett galtsvin på 300 kg och i mitten av dec. ett andra dito samt en "syltgris" på 100 kg.

Under våren förekom ej slakt. Möjligen någon kalv.

Fläsket fick användas först ett år efter slakten. Eljest blev det odrygt.

Det vanliga grova brödet var sursött /mest surt/, av sammalet rågmjöl, där klint ingick varav det blev svart. Endast till jul användes siktat bröd.

Man använde hornskedar av bagghorn, "vårahornskedar".

En trave innehöll 20 par kärvar.

Ett lass råg brukade innehålla 80 kärvar eller 2 travar.

En trave

ACC. N:R M. 12105/3.

FOLKLIVS
ARKIVET
LUND

Ett vanligt ogräs i råg var gasse. Det liknade råg men hade borst i ändan /Bromus?/

Omkring 1890 fanns det en lantbrukare och kreatushandlare på n:r 24 i Sandby. Han hette Ola Månsson och hade skaffat sig fem st. piggaverk med halmrist och vandring. De utlånades till bönder. Hyran var 5 kr per dag plus 1.50 i timmen åt karlen som följde med verket. För dem som behövde mycket råghalm till tak hade det konstruerats en särskilt sorts tröska, möjligen på Simrishamns gjuteri, som var bred och utrustad med slagor i stället för piggar, så att halmen inte skulle skadas. En sådan tröska ambulerade också mellan gårdarna.

Rensningen skedde med kastmaskin, som var en nyhet omkring 1890.

Julen å en gammaldagsgård på Österlen på 1890-talet. /Efter handskrift/

Den gård var, förhållande här skall relateras låg i ett större samhälle och omfattade cirka 42 tunland odlad jord. Dess ägare voro ogifta bror och syster i 50 års åldern. De ansågos vara de rikaste på orten.

Gården som var gammal släktgård hade de ärvt efter sina föräldrar, likasom förmögenheten, och arbetsförhållanden där voro minst 20 år efter sin tid. Vi voro två drängar och två pigor anställda med årslön av för störst dräng 130 kr och minst dräng 65 kr jämte kost bostad och tvätt.

Pigornas lön uppgick till vardera 70 å 90 kr med samma förmåner.

Dessutom arbetade två tröskmän /husmän/ under vintermånaderna med grödans utröskning. All säd tröskades med slaga, fastän tröskvark voro allmänt i bruk på orten.

Förberedelserna för julen tog sin början långt i förväg med slakt av 5 å 6 lamm samt ett större svin i oktober samt 6 å 7 gäss i november.

De egentliga julförberedelserna började i halva december med att 3 skäppor malt till julölet maldes på handkvarn av den ene drängen och pigan. Maltet var tillvärkat på gården och torkat på egen malttorka som låg ett stycke från gården. Därefter bryggdes julölet, som dessutom skulle lämna fin jäst till det stora julbaket.

Vid samma tid slaktades ett större svin å 300 kg och ett mindre å 100 kg. Sistnämnda kallades syltgris, därför att den var endast ett halvt år gammal.

Redan i början av november hade 2 tunnor råg = 120 kg och en tunna vete sänts till väderkvarnen för att dels sammalas dels florsiktas, till det stora julbaket.

Där bakades en bakning grovt rågbröd en bakning hemsiktat s.k. sursött och en bakning florsiktat rågbröd samt en bakning vetebröd. Dessutom kaffebröd av ångkvarnsmjöl.

Att så mycket bröd bakades på en gång berodde på, att mycket kött och bröd gavs bort till tiggare vid högtiderna. Dessutom fingo både tjänare och tröskmännen s.k. julmat, bestående av en kaka siktebröd av vardera sorten samt saltat och kokt svinkött och saltat och torkat lammkött. Under julveckan kom en ständig ström av tiggare och "hälsade på". Det var mest socknens folk. Äldre fattiga änkor, som drogo sig fram med spånad och strumpstickning, möjligen med något litet bidrag av fattigstyrelsen i form av säd. Även äldre fattigt folk från närgränsande byar "hälsade på" och fingo mat i form av tjocka brödsivor av ett par sorters bröd, samt någon köttbit.

Det var icke endast denna gård som fick besök intill helgerna av fattigt folk. De flesta större bondgårdar fingo vid denna tid mottaga sådana besök. För att stimulera givaren, visade de vad de fått på föregående ställe. Här ska du se hadd ja fickj ti naboens. Ingen husmoder med självaktning ville vara sämst eller lemna dåligt kött eller bröd.

De husmanskvinnor vars män hade tillfälligt arbete å gården under sommar och höst, samt hantvarkarnas, skräddarens och skomakarens hustrur hade även ärende till gården. De hade då en mjölkspann med sig för att köpa handskummad mjölk. Nymjölkad mjölk såldes icke förrän den var skummad minst en gång. Vid dessa mjölkköp hade de alltid något extra knyte i handen då de lämnade gården.

Ingen mjölk såldes till mejeriet från denna gård, fastän besättningen bestod av sex å sju mjölkkår. Mjölken skummades och grädden kärnades till smör. Skummjölk användes i stor utsträckning i hushållet eller såldes till byfolket för en billig penning. Husmodern beklagade sig ofta över att hon under dessa dagar icke fick uträtta annat än ta emot folk.

Lille julavton slutade tröskmännen på logen. Den sist tröskade säden rensades och bars upp på loftet. Den säd tröskmännen förtjänat i tröskmansskäppa för höstmånaderna utmättades i däräs säckar, varefter de fingo låna hästar och vagn för att köra den hem, eller till kvarnen. Innan de lämnade gården blevo de inbjudna att äta kvällsmat julafton.

Däräs hustrur blevo icke bjudna. I stället fick de som förut sagt julmat som mannen medförde hem.

Vid tvåtiden på eftermiddagen julafton blevo vi drängar inbjudna på kaffe. Sådant bestods icke till vardags, möjligen någon enstaka gång, samt om söndagsmorgnarna.

Efter att sopat gårdsplanen, samt snyggat upp oss voro vi färdiga att fira jul.

Vid femtiden kommo tröskmännen, varpå vi omedelbart gingo till bords.

Bordet var dukat med vit linne duk. I en tvåarmad ljusstake av mässing tändes sedan alla satt sig två stearinljus, därefter en tyst minut, då var och en fick läsa sin bordsbön som han ville. Belysningen var i vardagslag talgljus i dagligstugan, men i stall och loge var belysningen tranlampa.

Maten bestod av smör, kokt svin och lamkött, rullkorv och köttkorv samt stuvade bruna bönor. Därefter sylta och rödbetor. Till maten bjöds brännvin 3 å 4 supar pr man.

Ölkruset vandrade laget runt flera gånger under måltiden. Det påfylldes när det var tomt. Där dracks direkt ur kruset, glas användes icke.

Tallrikar samt kniv och gaffel användes icke i dagligt bruk utan var och en hade sin fickkniv som han använde vid måltiderna. Efter måltiden berättades om gamla seder och förhållanden i byn. Därefter kom kortleken fram och vi spelade sexmannatolva eller s.k. tosing till kl. 10. Då fingo hästar och kor ett extra mål klöver.

Sedan djuren utfordrads äts sista måltiden vilken bestod av lutfisk och risgröt med mjölk. Bränvin bjöds så mycket var och en ville ha, men ingen tog så mycket att han blev berusad, men man måste ackta sig för att dricka för mycket av ölkruset.

Sedan sista måltiden ätets vid tolvtiden, avtackades värdfolket varefter tröskmännen gingo till sina hem i byns utkanter och vi andra lade oss att sova för att vara tidigt uppe för att himna till Julottan i kyrkan kl halv sju juldagen. På juldagen fingo djuren ett morgonfoder varefter vi gingo till kyrkan allesammans så när som en av husbondefolket vilken stannade hemma. Kyrkan var fullpackad med folk ända ut i vapenhuset. Ljus var tänt i alla fönster i byn i symnerhet de som lågo utmed bygatan. Kom man upp på någon högt belägen plats, kunde man se ljus i alla fönstren å gårdarna i nejden.

Var det slädföre hördes bjällerklang frå alla håll vilken blandade sig med klockningen från kyrkan till en hel symfoni. Juldagsmorgon bestods icke varken kaffe eller frukost. Den erhållna julmaten var avsedd för detta ändamål. Man åt en bit av denna och gick in i dagligstugan och drack en klunk av ölkruset som stod på bordet.

Till kvällsmat de flesta juldagarna bestods endast risgrynsgröt. Under tiden intill trettonde dagen förekom icke något annat nämnvärt arbete mer än passning av djuren. Pigorna stickade eller sydde åt sig själva.

Nyårsafton och Trettonafton firades på samma sätt som julafton, men då voro icke tröskmännen närvarande.

Den 4 de januari då husbonden fyllade år var brukligt att hans umgängesvännar och släktingar samlades till gården utan inbjudan för att hålla julagille.

Ett sådant började vid 4 tiden på e.m. och pågick med mat och dryck samt kortspel till 2 á 3 tiden på natten, då alla nöjda och mätta gingo eller körde hem igen. Efter trettondagen fortsatte tröskmännen sitt arbete. Groft bröd salt kött och skummad mjölk blev nästan regelbunden middagsmat under vintern, avbruten någon enstaka gång av överbliven svartsoppa sedan julen. Frukosten bestod alltid av salt sill, potatis och matflott samt mjölk och kvällsmaten av Korngrynsgröt och mjölk. S.k. meraften bestod av flott och groft bröd eller smöer och groft bröd. Den dagliga drycken var hembryggt svagdricka.

Timmergille och lergille vid mitten av 1800-talet.

*Efter redigerad
handskrift.*

När de gamla byarna genom enskiftet vid början av 1800-talet sprängdes sönder och varje gård skulle ligga omgiven av enbart sina egna ägor, innebar detta ett tvärt avbrott på en uråldrig tradition i fråga om samarbete och inbördes beroende byamännen emellan. I vissa avseenden var man dock ännu många decennier beroende av grannarnas hjälp för att gå i land med arbetsuppgifterna. Framför allt var det fallet, när hus skulle byggas. Genom muntliga uppgifter av min ^{mor} som var född 1834, och genom att jag vid mångfaldiga tillfällen i egenskap av snickare har varit med om att riva gamla hus, har jag fått en klar bild av, hur en huslänga uppfördes i Österlen ännu vid mitten av 1800-talet, på enstaka håll, t.ex. i Borrby, till och med så sent som vid slutet av 1870-talet.

Byggnadsmaterialet till dåtidens "klinehus" utgjordes av trä, lera och halm jämte grundstenar. Själva skelettet i huset bestod av $3\frac{1}{2}$ alns trästolpar, sammanhållna av takbjälkar, vanligen 9 alnar långa, tvärs igenom huset. Stolparnas förlängning i taket bestod av bomsparrar, som möttes vid hanbjälken /taknocken/. Byggnadsvirket kunde köpas hos handlaren i staden, som hade infört det med skutor från Blekinge och Småland. I en del fall köpte man givetvis timret på rot i skogsbygden och bearbetade det hemma på gården. Bräder till dörrar och liknande torde dock alltid ha måst köpas färdiga. Av trä voro också de s.k. staverna, runda pinnar, som sattes in ganska tätt, lodrätt mellan löshulten och takbjälken, eller lejden, respektive mellan löshult och grundstenar. Fotträ saknades nämligen allmänt i slättsocknarna till skillnad från i skogsbygderna. Enbart att köra hem det behövlige virket från stad eller skogsbygd var ett stort företag med hänsyn till dåliga vägar, bristfälliga vagnar och svaga hästar.

Allt övrigt material fanns eller tillreddes "hemmavid". Lämplig lera togs på egen eller grannens mark eller på grus- och lertag. I god tid före byggnadsarbetets början körde man hem leran och lade upp den så nära den blivande längan som möjligt. Den lades ut i en "rås", 1 aln hög och 9-10 alnar bred och så lång som kunde antas vara behöfligt för de blivande ytter- och innerväggarna. Därefter begöts den med vatten, varpå flera par oxar drevos in i lerhögen och oupphörligt påföstes, så att de ideligen måste trampa runt, runt i lerältan, vilken ständigt skyfflades in från sidorna av flera man, som samtidigt hindrade oxarna från att komma ut ur älтан. Det var inte ovanligt, att flera av oxarna fingo klövarna fördärvade och blevo arbetsodugliga för lång tid. Även häst ar kunde användas till att trampa leran och redos

då vanligen av någon pojke. Under det att oxarna trampade inblandades lerältan med långt skuren hackelse av råghalm. Då massan slutligen hade fått den erforderliga smidigheten uppskyfflades den till en cirka två alnar hög "rås", vilken täcktes med halm för att inte torka på ytan. Leran skulle nämligen nu ligga orörd i åtta till fjorton dar för att erhålla den riktiga konsistensen. - Att lasta och skyffla lera var ett ytterst påfrestande arbete. Varje man hade en träskyffel och en spann vatten, vari skyffeln doppades för att släppa lera. Järnskyfflar skulle icke ha varit lämpliga och funnos inte heller allmänt.

Medan lerältan låg till sig, framskaffades gråsten till husfoten. Det var medelstora, obearbetade rullstenar, som grävdes ned ett spadtag eller lades direkt på marken. Först lade man ut hörnstenarna och de stenar, som skulle uppbära stolparna mellan varje husfack eller "hinning". Bysnickaren gick och mätte ut avståndet mellan dem, vilket skulle vara tre alnar. Dessa stenar voro särskilt utvalda, eftersom de måste ligga lika högt inbördes.

När foten var lagd, budades byamännen och deras drängar till timmergille. Det krävdes två man till varje binning ~~om~~ tre alnars längd $\times$ /178 cm/, och då en länga brukade bestå av 14 - 20 binningar, krävdes det åtminstone 30 - 40 man. Varje par man skulle nu på en dag hinna sammanfoga stolparna med tvärbjälken, stämma hål i stolparna till löshult, sammanfoga sparrarna i toppen genom att infälla dem i hanbjälken och resa hela byggnadsställningen. Förarbetena utfördes nämligen på marken. Vidare skulle man läkta för halmtäckningen. Var det duktigt folk, kanske man också kunde hinna med att spika upp gavlarna, som vid denna tid vanligen bestodo av bräder.

Under arbetets gång vankades det mat, brännvin och öl på stället. På kvällen ställde man till med det egentliga timmergillet, till vilket husmödrar och pigor kommo med "förning" i form av åtminstone en femliters kopparspann med mjölk och ev. en kopp smör. När det var så mycket folk samlat, täckte nämligen färskmjölken från en enda gård med högst två kor inte långt.

För att få kallas riktig dräng måste en ung man på den tiden vara tillräckligt slöjd-kunnig för att kunna tillverka alla sorters förekommande redskap av trä. Detsamma fordrades givetvis av husbonden själv. Verktyg hölls av varje särskild husbonde. De bestodo av såg, yxa, hammare, stämjärn, naver-borr och någon skrubbhyvel. De äldre bland drängarna brukade dock själva vara ägare till sådana verktyg som såg och yxa, vilka de i fråga om de delar, som voro av trä, hade tillverkat själva. Andra nödiga verktyg tillhandahöllos av bysnickaren, som med sina gesäller var närvarande och hjälpte till, om någon var mindre kunnig eller förtärde så mycket öl och brännvin, att han ramlade över timmerstockarna.

Dagen efter timmergillet fick bysnickaren förstärka längan med "snedstyver" samt borrarå i löshult och lejder för "stavarna", vilka isattes med 6 tums mellanrum och som skulle tjäna som stöd för leran. Nu först var längan färdig för lerslagning. Ibland lades dock första skiftet av halmtaket på dessförinnan för att skydda lerväggen mot regn. Någon gång lades hela halmtaket på i förväg, men det var å sin sida riskfyllt, ty om det blev stark bläst, innan väggarna voro uppklinta, kunde hela längan blåsa omkull.

Det var nu dags att buda till lergille, om vilken byns ungdom i förväg hade hållit sig noga underrättad. Till varje binning, tre alnar bred och $3\frac{1}{2}$ alnar hög, brukade det vara 1 dräng och två pigor. Om det var en lång länga, måste givetvis detta arbetslag avverka mer än en binning. Drängen hade till uppgift att bära fram leran med en stor skovel eller i ett tråg och lägga den på ett bräde, som var upplagt på två bockar framför väggen. Pigorna ställde sig en på vardera sidan av väggen, störstpigan, som hade ansvaret och utförde det egentliga arbetet, ytterst och minstpigan innanför. Den sistnämnda hade endast till uppgift att med händerna hålla emot, när lerklump efter lerklump lades i väggen på utsidan. Vid arbetet användes träspacklar att ta upp leran med, men själva kliningen utfördes mestadels med bara händerna, som emellanåt doppades i en vattenspann. Sålunda inklenades leran mellan de lodrätt stående spjälorna. För varje varv lera insattes till förstärkning smala riskvistar av pil eller möjligen björk eller halm vinkelrätt mot staverna. Arbetet börjades tidigt på morgonen för att man skulle hinna bli färdig till litet före kväll, då hela längan borde stå färdig. Det var stor tävlan om vilket lag, som skulle bli först färdigt eller som skulle kunna uppvisa det mest välgjorda arbetet. Det hände, att något par hade alltför bråttom, så att hela lermassan sjönk ned på marken, när det skulle vara färdigt. I sådant fall blevo alla tre utskrattade och måste dagen därpå göra om arbetet. I motsatt fall skulle de aldrig mer ha blivit bjudna till lergille, och det hade ansetts som stor skam.

När hela binningen var nyklent, slätades väggen genom att man doppade handen eller träspackeln i vatten och strök över den mjuka lerytan. Därvid förekom ej sällan, att man med fingrarna, en pinne eller något husgeråd gjorde snirklar och figurer i väggen.

Även härvid tävlade arbetslagen sinsemellan. Sådana utsmyckningar kan man än i dag återfå i gamla klineväggar.

Efter arbetets slut tvättade man sig grundligt ren från leran, bytte om kläder och samlades åter hos gårdsbyggaren för att begå lergillet, som innebar riklig förtäring samt spel och dans hela natten. Någon annan betalning var det inte tanke på att man skulle ha.

Påföljande dag var vanlig arbetsdag, men samma arbete upprepades inte på flera dagar. Det skulle inte störstpigans händer ha stått ut med. Den som skriver detta är gammal byggnadssnickare och har ofta varit med om att riva ned sådana här lerslagna väggar. Trots att de voro nära 100 år gamla och träet var halvruttet, var det mycket svårt att få bukt med dem. De hängde ihop i stora klumpar, när man slog ned dem. Att skilja träet från leran var omöjligt, utan man fick välta hela väggen på en vagn och köra den till någon grop eller vattensamling, där den sänktes som den var. Jag minns själv dunkelt som fyraåring ett sådant lergille som det här ovan beskrivna, på n:r 24 i Borrby. Mor och far (1834 - 1919) hade varit med på många sådana lergillen i sin ungdom.

När man skulle uppföra skorsten och bakugn, användes gärna någon i muraryrket kunnig person, i synnerhet vad beträffar bakugnen. Skorstenen byggdes i många fall av enbart kullersten eller av tegelliknande flata stenar, som uppsamlats från åkrarna. T.o.m. själva skorstenspipan var ofta uppförd av sådana stenar eller av mer jämna s.k. flisstenar, som hämtats från Hammenhögs flisgravar. I de bättre gårdarna murades dock skorsten liksom bakugn av tegel /mitten av 1800-talet -/. Bakugnen kunde även muras av handgjord s.k. råsten, av samma slags lera som klineväggarna. Endast bottnen eller "ärnen" lades då av bränt tegel.

Handgjord lersten. Tillverkningsprocessen av lersten kallades "att stryka sten".

Sådan lersten användes i stor utsträckning till de flesta byggnader i sydöstra Skåne ända till 1800-talets slut. Leran bearbetades därvid på motsvarande sätt, som då man gjorde lerälta till ett husbygge med den skillnaden, att halm icke inblandades. Formen utgjordes av ett kar för två stenar med dimensionerna 6 x 12 x 3 tum. Det förfärdigades av $\frac{1}{2}$ tum tjocka spjälor. Karet liknade ett ostkar, och man brukade skämta med stenstrykarna: gör du ost?

Vid tillverkningen lades ett brädflak på ett par bockar, och lera lades upp, med plats endast för stenstrykarkaret och en vattenspann. Leran togs med händerna och slogs med kraft ned i karet för att därefter packas med en pinne. Så doppades pinnen i vatten, och rågen av lera ströks från formen. Därefter drogs det s.k. stenkaret, som saknade botten, med ett hastigt grepp ut från brädbordet. Denna rörelse måste utföras snabbt och med en sväng, så att lerstenarna kommoX att stå på kant. I annat fall skulle ju leran ha fallit i marken. Till detta grepp behövdes träning, och nybörjaren måste göra om det flera gånger, innan han lyckades. Stenkaret bars nu på kant ett stycke från bordet och sattes ned på marken med en motsvarande rörelse, som då det tagits upp. Marken där stenarna placerades var i förväg jämnad och iordninggjord. Nu lyftes stenkaret upp från lerstenarna och nästa formning började. Även nedsättningen av stenkaret fordrade skicklighet och snabbhet för att stenarna skulle bli vackra och användbara. En van stenstrykare kunde på detta sätt tillverka 1000 råtegel om dagen, om han hade en man till hjälp att lägga upp leran på bordet samt till att avjämna marken, där stenarna skulle ligga på tork. En förutsättning var ju också, att det inte regnade, ty arbetet utfördes i det fria. På 1880-talet betalades för 1000

handslagna lerstenar 10 kronor.

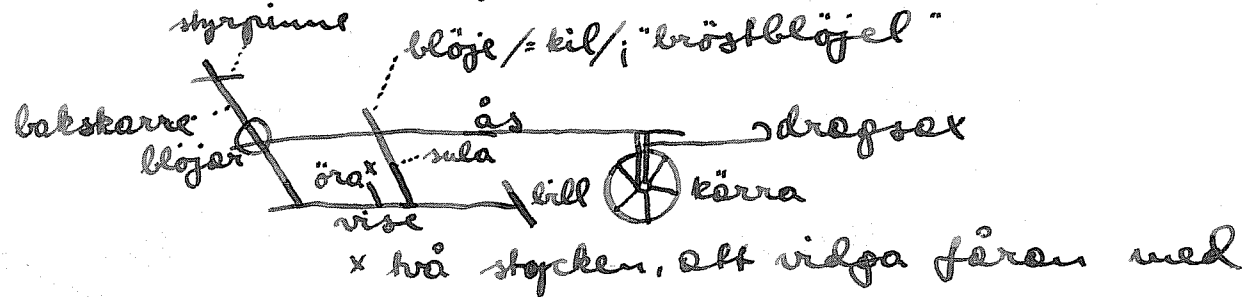
Halm till tak och väggar. Vid taktäckningen pressades halmen fast vid de långsgående läkterna med hasselkäppar, som bundos fast i ändarna med pilkvistar. Hasselkäpparna kommo från skogsbygden, t.ex. från norra delen av Smedstorps socken och salufördes i tjog av handlarna i staden eller av skogsborna direkt. Med halm kläddes också gärna de utsatta lerväggarna, ända till 1800-talets slut. Mest klädde man utsidan på den långa, som vette mot öster, sällan de som vette mot norr och söder.

Några uppteckningar av uttryck och benämningar av saker och ting som användes här i Borrby i min barndom på 1880-talet. Särskilt av de äldre vilka voro födda i början av 1800-talet. / *Manuskript* /

Årder. Detta var ett jordbruksredskap, som allra mest användes för jordens brukning allt ifrån äldsta tid till våra dagar ja ännu i dag. Det tillverkades nästan helt av trä: bok, ask och alm. Av järn var endast billen, samt något beslag på hjulen. Beslaget å hjulen inskränkte sig mången gång med endast ett par ringar om hjulnavet. Årdret tillverkades av bonden själv eller hans dräng. I de flesta fall även hjulen till kärran. Den bonde eller dräng som icke kunde tillverka ett årder, ansågs icke mkt värd.

Alla dess olika delar upphöggos av grönt trä på vintern och slutarbetades vintern därefter då de voro torra. Ett stort lager av de olika delarna skulle alltid finnas i tillräcklig mängd på en gård, för att då någon del söderkördes under vår- eller

höstbruket, den snabbt skulle kunna ersättas. Även hela nya årder funnos i reserv. Även träharvar tillverkades av bönderna själva. En del använde endast träpinnar, men även harvar med boler av ek samt järnpinnar förekommo.

Illaren var det rum som inneslöts av den öppna skorstenen. Från detta eldades bakugnen samt järnugnen i storstugan.

I detsamma var eldstaden uppmurad framför bakugnsdörren, eller som det allmänt sades "bakugnsfjelen", därför att den i de flesta fall var tillverkad av trä. På eldstaden kokades och stektes all mat.

Hörakroken var benämningen på ett jordstycke närmast gården som var lämpligast för linodlingen Ibl "Höratanten".

Vinjeve, Vynjve = vindöga = fönster. Anv. allm. av 70- o. 80-åringar på 1880-talet.

Iuaholled eller Nyraholled = det hål i skorstensmuren, vari röken från järnkakelugnen leddes ut i skorstenen. Det var ett mindre hål ovanför dörren till järnugnen.

Vanl. eldades dessa s.k. utläggare med torv eller ved. Stenkol först de senare åren. I stor utsträckning anv. röken till att röka fläsk, lammkött, gåsakött och i en del fall ål.

I illaren voro ovanför luaholled inslagna kraftiga spikar eller krogar, på vilka det som skulle rökas hängdes. Under rökningen endast bränsle av visst slag i järn-ugnen, t.ex. enris, albark, svärtorv.

Ej stenkol.

"Stekt luaholle ål".

Lue = eld

Intervju 30/9 1950 med utgångspunkt från bouppt. 2/7 1812 efter åbon Ingemar Olsson, 46 B, Borrby, död 22/4 1812.

Träskojärn att tillverka träskor med. // Man sparade på rep och använde i stället långa slänor med band i, som tjuder.

Smen brukade smida spik om kvällarna.

Lås köptes.

Klosåg att såga plankor med.

Rullbörrehjul brukade köpas; smen lade på järnringar.

Årkärrehjul köptes. Dessa skulle ha varit en av göingarnas stapelvaror.

Hötjuga gjordes av smen.

S: 2 Olof

Om sommaren brukade far köra t.ex. uppåt Attusa och köpa upphuggen famnved. Han körde på måfå, och när han fick se en vedstapel stannade han och ackorderade med ägaren.

Lommeflaskan var då med. Omkr. 1880 och senare.

Man talade om göingerefflor = gevär.

Det fanns snåla som aldrig höll sig med egna redskap utan bara lånade av grannar.

Man lånade mycket bröd. Även ägg.

Och man bytte ägg för att lägga under ligghönor.

Man lånade också rensningsredskap, kastmaskin och väderharpa, samt plog. Allt utan ersättning i pengar.

Man lånade säd till hästarna, om man ej fått tid att tröska till plöjningen.

De grannar som kom bra överens kunde baka var sin gång, så att man fick färskt oftare och undgick möjligt bröd.

Vid kreaturslega kunde nog fodret under icke-arbets-tid motsvara nyttan av dragarna vid arbetstiden.

Vid penninglån lämnade gäldenären "govillihed" i form av arbetshjälp.

Vintertid arbetade man bl.a. med att krossa sten till att laga vägarna med.

Hjulnav till att göra hjul på /bouppt./.

En gång hjul = 4 st. /bevis för att de tillverkades på gården/.

2 st. vagnsred = underreden.

Stöpekar att mälta malt i.

En del kunde nog tillverka också laggkärl.

Stånneturna bl.a. till att brygga dricka i /jäsningssprocess/.

Legel att ha dricka i ute i markerna. Sattes direkt till munnen.

Lommeplunta för brännvin.

Mjölyrk = stor kista att förvara mjöl i.

Handkvarn till att mala malt på.

Mor köpte spåmnrock på marknad. Hon levde 1834 - 1918 och hette Else Olsdotter.

Bastrep och rissel köptes.

Vass kunde användas till såll.

Hästtjuder ex. av 3 - 4 träklavar av ask, sammanbundna med rep.

Man köpte baskar /ris/ att elda i ugnen med.

Fiskarna brukade sända ut sina kvinnor för att sälja fisk.

Ramsa: Grå granna gryniga /grimmiga/ gäss gå gärna gnava gott grant grönt gadegräs.

Man tog gärna med en nabo vid köp från främlingar.

Ur brev 25/6 1950.

Angående spannmålshandelen med skogsbyggden, var denna i huvudsak byteshandel, med å ena sidan säd, å andra sidan slöjdalster. Om någon gång säd såldes mot kontant betalning var säkerligen priset detsamma som gällde i staden, änskönt där måste bonden betala tull.

Skogsbyggdens befolkning St. Olingar, Göingar m.fl. kommo på våren ~~och~~ försommaren ner till slättbyggden körrande vanligen enbetsåkdon med fullt lass av under vintern tillvärkade alster av Stegar, pumpstockar, korgar, såll med botten av flätad bast för rensning av säd, läckt, ~~töcke~~käppar för halmtakstäckning, ~~mattinor~~ av ek, smörässjer m.m.

En stor artickel var bokeaska, nödvändig vid tvätt innan soda fanns. /Bykeaska ^{er} Bok?/ jag syftar på namnet, som uppkommet. Min mor omtalade att garanterad ren bokeaska byttes med samma mått korn, /en skäppa korn för en skäppa bokeaska/ utan mellangift

av pengar.

De varor som skogsbonden förde voro lika begärliga för den skoglöse slättbonden, som spannmålen var för skogsbonden, och båda voro ytterst rädda för att ge ut pengar, om de kunde få den vara de behövde genom byte.

Det kan ju tänkas att skogsbonden på något rikare ställe på slätten fick kontant betalt för sin vara; Det var i så fall till mycket lågt pris, samt att han sedan köpte något litet spannmål av en aman, som var i trångmål för pengar. Kanske sämre spannmål som ej godkändes i staden.

Ur brev 4/7 1950.

..... varifrån jag fått uppgifterna som jag omtalade i mitt förra brev.

De har jag till största delen fått som barn av mina föräldrar. Min ^{mor}född på samma nr. 46 som jag bor, 1834. Min far född i Löderup 1839.

De var rätt gamla då de gifte sig. Mor var 40 år då jag föddes 1874 och jag blev där~~as~~ enda barn.

De voro båda av gammal bondesläkt och hade tjänat hos bönder tills de gifte sig.

De berättade om sin ungdomstids förhållande /1850 å 60 talet/. Detta har ju fastnat i mitt minne.

Dessutom tjänade jag i en gammaldagsgård i två år /se "Ett års tjänst"/ där allt var 10 å 20 år efter sin tid, både redskap skötsel kost och övriga förhållande.

Denna jämförelse kunde jag först göra sedan jag blev snickare och fick se andra förhållande.

Den fråga som docktorn vill ha besvarad om hur mycket av en gårds spanmål som gick till skogsbyggden resp. staden? kan nog icke besvaras. Jag tror icke ens av dem som då voro med.

Min egen tanke är att endast en mycket ringa del av spanmålen gick till skogsbyggden och då som betalning för varor /byteshandel/ åtminstone här i Borrbjörten.

En del av spanmålen gick åt dels som kost och ersättning för tröskning, samt till husmän och hantvarkare i bysamhället.

Där jag tjänade 1890-1891 är jag säker på att icke mer än 1.500 kg. korn såldes till handelsmän varje år, änskönt där odlades säd på minst 30 tunland av arealen. Mer än 10 säckar säd på tunland fick de säkerligen icke. Det mesta av rågen gick till kosthålllet och såldes till husmän dels till bröd dels till foder. Den övriga säden fodrades upp på hästar, kor och svin. Jag minns att far köpte ett par tumor råg på våren, som han blandade med korn, för uppfödning av ett par tre svin under sommaren. Det var andra som gjorde på samma sätt.. Detta var på 1880-talet säden var billig 11 å 12 kr tuman korn o. råg. Litet senare samma pris pr 100 kg.

Före enskiftet vid 1800 talets början var säkerligen sädeskörden på ett 1/2 mtl hemman icke över 100 tumor, därav brändes en del till bränvin. På marknaderna knötos kontakter mellan skogsbor och slättbor. Då gällde det kontant betalning: kopparkärl, liar, kistor, spinnrockar, baljer sängar och kistor.

Drängar och pigor skulle så fort de kunde skaffa sig en kista. Detta orkade de icke med förän över 20 års åldern. Mors kista bär årtalet 1857 och var av furu. Far skulle ha kista av ek som bär årtalet 1861. Sedan skaffade sig drängen ett skåp och pigan spinnrock /svältekärre/. Äldre tjänstefolk skaffade sig ytterligare en kista till

ACC. N:R M. 12105:32.

FOLKLIVS
ARKIVET
LUND

att förvara sina hoptjänade kläder. I min ungdom skaffade sig drängen klädskåp och pigan byrå eller s.k. pedistal. Senare blev det cyckel och handkoffert. Det är föga troligt att bönderna hade spanmål med sig vid marknaderna. Då var det fest och flera åkte ju med och marknaderna voro ju under vår och sommar och då var spanmålen fördelad.

Några anteckningar om livet på en äldre bondgård på 1890 talet. /Manuskript/

År 1890 erhöll jag tjänst å nr. 61 Borrby, Jag var 16 år och detta var min första tjänst, enär mina föräldrar voro småbrukare och jag var enda barnet, så att arbete fanns i hemmet, men detta gav ingen kontant inkomst. Min far var taktäckare (halm-täckare) vilket arbete mest utfördes om somrarna.

På vintern hade han sysselsättning med att slagtröska småbrukets skörd, samt göra en del dagsvärke för småbrukets körsler. 3 dagsvärke för ett par hästar en dag, samt kosten hos vederbörande. Han hade icke sjödragare. Småbruket var bara 5 tunland.

På det ställe som jag sålunda erhöll tjänst hade min far arbete, dels med taktäckning, dels andra arbeten vår och höst, såsom sånad för hand av säd och klöverfrö vid gödselkörning och höskörd, höstarbete potatisupptagning. Foderbetsupptagning och nedläggning. Lagning av redskap och byggnader.

Någon sockerbetsodling hade ännu ej börjat i orten. Å det ställe som jag nu skulle tjäna på, var mig icke obekant, jag hade arbetat där emellanåt med höstarbete och potatisupptagning.

Hemmanet hade en areal av 60 tunland och innehades av nämndemannen Per Ingemansson och hans syster Iljena Ingemansson, båda ogifta. 56 och 54 år. De hade ärft hemmanet efter sina föräldrar Ingeman Persson och Bolla Lassars dotter (~~se sid~~
~~släkt~~) samt ansågos för de rikaste i Borrby på den tiden.

Den 1 november tillträdde tjänsten. Drängkammaren var belägen i en gammal uthuslänga mellan ett litet s.k. hönshus och huggeboden 3 aln bred och 6 aln lång med ett litet smalt fönster över dörren, som gick inåt i kammaren. Väggarna voro vitkalkade och möbleringen bestod av en väggfast säng, vars ena sida utgjordes av den kalkade väggen. Sängkanten fick utgöra stol och mitt kistlock bord.

Sängen fyllade jag sjelv med råghalm. Därefter bäddade pigan sängen med ett groft överdrag på halmen, två huvudkuddar, samt ett lakan som ändast räckte på halva sängen. (Fötterna behövde icke vila på lakan för att spara tvätt) och en överdyna av ylle. Fjäderbolster. Denna var i minsta laget. Drog man den upp till hakan blevo fötterna bara.

Sängen var avsedd för två personer, men dynan var så smal att änskönt vi kröpo in till varandra så mycket som möjligt räckte den ändå icke om oss.

Då därtill kom, att om vintern snöade det in genom dörren ända bort i sängen då vinden låg på.

Sådana dåliga sängkläder; oaktat de hade minst 30 talet bolstervar och flera stora fullpackade säckar med fjäder nedlagda i kistor. Detta såg jag sjelv då de solade dem om sommaren.

Eftersom stället sköttes efter gamla vanor hade de svårt att få tjänare. Vid mitt tillträde hade de icke fått någon äldre dräng. Denne kom först någon månad senare.

Arbetet var icke så farligt påfrestande, men vi skulle vara i rörelse oavbrutet från kl 5 f.m. till kl 8 på kvällen, om det skulle vara till belåtenhet, så väl vinter som sommar.

Om vintern bestod drängens och mitt arbete med att passa djuren. Skära hackelse med handkraft till 8 hästar samt 8 nötkreatur. Nötkreaturen, korna, utfodrades även med hackelse vilken blandades med vatten och gröpe likasom till hästarna.

En stor ttälår fylldes med finskuren hackelse, därpå slogs vatten, varpå hakelsen blandades, så att den blev jämt fuktig. Därefter avmättes den ranson gröpe, djuren skulle ha för dagen, samt inblandades i den fuktiga hackelsen varvid gröpen fastnade på hackelsen och kunde av djuren icke upptagas utan att de åto hackelsen.

Det fanns en blandho för hästarna och en för korna. Den ena blandhoen var av stora flisstenar sammanhållen med järnkramper och fogad.

Detta utfodringssätt var en omständlig och arbetsam metod. Om vintern fingo korna även foderbetor. Dessa skulle finhackas i ett tråg med ett liknande verktyg samt inblandas i hackelsen.

På hösten innan tröskningen påbörjats medan plöjningen pågick skars så kallad skautahakelse till dära's utfodring. Detta var otröskad säd sämre säd grönblandad som skars till hackelse. Draghästarna fingo därjämte hel havre.

Någon vattenledning fanns icke, utan korna löstes och utsläpptes för att dricka två gånger om dagen till en vatteho som stod inom ett av dubbelt stengärde inhägnat område, inom vilket även gödselstaden låg.

Detta skedde om vintern hurudant än vädret var.

Även hästarna släpptes ut till vattning, men tre gånger om dagen.

Fåren 8 stycken om sommaren med 1 å 2 lamm. De fodrades en gång om dagen med hö i en häck, samt en del avrensning, ämter, som tröskmännen burde till dem. De utsläpptes en gång om dagen för vattning. Under tiden som de voro ute, sammanräfstes de lösa strån av hö och halm som de vid ätandet draget ner på golvet. "Det kallades att räfsa under fåren". Där gödslades icke under dem, mer än en gång om året, under sommaren.

Svinen 4 större och 4 ungsvin. Om sommaren 4 smågrisar utfodrades av husbonden själv med en kappa hel säd morgon middag och kväll. Denna utströddes på stänsättningen vid gödselhögen. Där fingo de snaska upp säden i springorna mellan stenarna. För övrigt fingo de köksavfallet och något småpotatis även utkastat på "gatan" som det kallades. De fingo nämligen ute i gödselhögen både vinter och sommar. De hade ett hus 4 x 7 alnar avdelat i 2 kätтар. Den ena kätten var avsedd för det svin som skulle slaktas. Det stängdes då in kätten och utfodrades med gröpe i ett par månader samt även ärtor för att få tjockt fläsk. Den andra kätten användes då någon suga skulle grisa vilket ordnades så att hon grisade tidigt på våren samt i oktober eller november månad på hösten.

Då stängdes hon i i kätten några dagar medan grisningen pågick och där lågo grisarna medan de voro små under det suggan gick hos de övriga svinen i gödselhögen där grisarna sprungo omkring sedan de blivit så stora. Varje år behöll husbonden sjelf 4 grisar av de som voro födda på våren 2 st sogrisar och 2 st galtgrisar. De övriga såldes månadsgamla till husmän och hantvärkare.

Av de grisar som föddes på hösten såldes någon om där kom köpare. Eljest slaktades dessa vid sex veckors ålder ett par tre stycken till husbondens födelsedag den 3 november. De andra senare innan jul.

Årligen slaktades av svin

I halva oktober en stort galtsvin om sirka 300 kg.

I halva december en d.o " " "

samt en mindre å 100 kg (kallades syltgris)

I september ett lamm till höstagillet.

Därefter i Oktober 8 å 10 lamm. De övriga såldes till slaktare.

" i november 6 å 8 gäss, vilka inköpts strax före höst, mestadels från "Hagstads mälare".

På våren slaktades icke. Möjligen köpte slaktaren någon kalv, därvid han återlämnade 4 de delen eller möjligen hälften, vilken förbrukades i hushållet.

De svin som slaktades utom omnämde s.k. syltgrisen voro minst 2 år gamla. Köttet av dem saltades och röktes i skorstenen (illaren), samt användes sällan i hushållet förän ett år efter slakten. (Annars var det odrygt).

Den dagliga kosten

Om morgonen kl halv 7 bröd av sammalet rågmjöl mestadel s.k. sursött, mest surt. Rågen var till mycket stor del blandad med ogräs s.k. klint, därav blev brödet svart samt hade en stark smak. Salt sill. Uppvärmde oskalade potatis, samt mycket salt s.k. matfett, samt handskummad gammal mjölk, om vintern blåsur om sommaren tjock.

Middagen Först mjölk av samma beskaffenhet som ovan. Någon gång kunde den händelsevis vara söt, och ej så hårt skummad, i synnerhet då någon tillfällig arbetare åt med. Därefter kom köttfatet in på bordet. Detta bestod av kokt saltat och rökt fläsk. Något lammkött mitt för husbondens plats. Köttet var skuret i icke så små stycken, varav var och en tog och skar en bit och lade på brödskiivan och skar den så sönder. Tog någon och skar två större stycken syntes det att han blev uppmärksam av husbondfolket.

Som jag ovan nämt var köttet ett år gammalt innan det kom på bordet. Då det därtill var mycket fett, lossnade svålen vid kokningen från köttet, så att det såg ut som det jäste. Sådant kött hade ingen ätet nu, förrän han svultet ett par dagar. Men vi fingo äta det om vi ville. Ingen torde säga något, utom möjligen i små pikar vid något tillfälle.

Det bästa målet på dagen var merafton kl 4 em., den bestod av en stor skiva bröd om 1 cm tjocklek, med antingen flott av svin eller gäss. Eller gås, eller lammkött, stekt fläsk och äggkaka eller smör som ibland kunde vara härsket.

Kvällsmaten bestod mestadels av korngrynsgröt med mjölk, eller endast mjölk och bröd.

Denna matordning var regel och kunde förekomma utan avbrott i veckotal.

Kaffe sågo vi icke utan om söndagsmorgnarna omedelbart före frukosten, i samband med denna. Icke efter frukosten.

Till måltidsdryck, hembryggt svagdricka; i början strax efter bryggden gott. En vecka därefter surt särskilt om sommaren. Där bryggdes i 3 veckors perioder.

Till högtiderna Jul och påsk, samt strax före hösten bryggdes Öl, som var av förstklassig beskaffenhet; mörkt och starkt, nästan berusande.

Om julen stod alltid 1 fullt ölkrus på ett par liter på bordet, då vi kom in för att äta middag eller kväll. Det tömdes säkert under måltiden.

När någon besökare hade något ärende om julen bjöds han nästan utan undantag; att "dricka av kruset".

Jag har förut sagt att denna matordning var regelmässig, men variationer kunde förekomma och då ljusnade blicken vid åsynen av bordet.

Vid slakten och därefter förekom blodkory och svartsoppa, samt vid den förut omtalade grisslakten, grishuvud och gristassar. Om julen fingo vi siktat bröd.

Det svarta grova brödet syntes icke, från julafton till efter trettonde dagen, då det återkom.

Julafton började med att vi fingo kaffe med hembakt vetebröd på eftermiddagen. Därefter fingo vi vår så kallade julmat. Det brukades på det stället. På de allra flästa gårdar i Borrby var denna sed bortlagd.

Julmaten bestod av en större brödkaka å sirka $1\frac{1}{2}$ kg av hembakat siktebröd, samt en mindre vetekaka ett lammalår saltat och rökad, ett stycke kokt salt fläsk å 1 kg och 1 stycke revbenspjäll även kokat, saltat.

Denna julmat var avsedd i stället för merafton, att ätas i kvällen sedan arbetet var slut samt om helgdagarna, då måltiderna ibland kunde bli oregelbundna. Vi fick om julen från middagen till kl 7 på kvällen ingenting. Men då fick vi risgrynsgröt. Det fick vi hela julen varje kväll.

Julafton. Sedan vi druckit kaffe och skött om kreaturen, samt snyggat upp oss och mörkret börjat inträda, samlades vi i den vanliga storstugan, som hade golvet nyskurat med mattor på, så att träskorna måste sättas i förstugan (Golvet var annars bestrött med vit sand). Vi var två drängar och 2 pigor, samt de båda tröskmännen som voro särskilt bjudna till julafton. De voro 50 års män, vilka bodde i var sina egna hus. i socknen. Deras hustrur voro icke inbjudna utan de måste sitta ensamma hemma.

Tillsammans med husbondfolket voro vi 8 personer vid bordet.

Till att börja med fingo vi kokt salt kött och bruna bönor. Köttet var av svin lamm och gås samt salt kokt korv.

Till maten bestods bränvin 2 supar till varje måltid. Endast 1 glas användes.

Pigorna togo icke bränvin, men husmodern smakade något litet. Därefter fick vi sylta och rödbetor, även därtill 2 supar om någon ville ha. Det var mycket stort glas och ingen av oss hade stor begäran efter sprit.

Det förut omtalade ölkruset gjorde flera gånger under måltidens gång sin rund bland sällskapet.

Belysningen bestod av två stearinljus i mässingstake avsedd för två ljus. De innehade en liten 10 linier fotengenlampa med kupa. Denna användes de sökne kvällarna under julen. För övrigt användes hemstöpta talgljus.

Efter ovan omtalade första måltid om julaftonen, spelades kort s.k. bondtolva. Däri deltog 6 personer. Husmodern och pigorna skiftade om att vara med. Julsagor berättades även. Någon spök eller trollerihistoria, vilken ingen sade sig tro på, kunde även förekomma.

Egendomligt tycker jag nu att det är; att de alldrig berättade några gamla händelser från bysamhället. Däras föräldrar ägde ju gården vid tiden för enskiftet, och de voro ju av gammal Borrbysläkt.

Vid 11 tiden på kvällen serverades lutfisk med sänapsås och potatis, även då 2 supar, med tillbud av mera bränvin om någon ville ha.

Därefter risgrynsgröt och mjölk.

Efter denna måltid gingo tröskmännen till sina hem och vi drängar gävo djuren ett extra foder av klöverhö.

Nyårs och Trettdagsafton firades på samma sätt som föregående. Vid dessa kvällar voro icke tröskmännen bjudna, men det kunde hända att någon av dem tog sig ärende

dit på eftermiddagen och då blev han alltid bjuden till kväll. Samma var förhållandet med andra tillfälliga arbetare vid gården. Kom de på eftermiddagen blevo de alltid inbjudna till kvällsmat under juletid. Maten bestod då nästan alltid av grissylta och rödbetor. Därjämte bjöds brännvin och öl, samt risgrynsgröt.

Någon extra utsmyckning av dagligstugan gjordes icke till julen. Skurning av golvet samt jernmugnens (utläggarens) smörjning med stenk~~ol~~stjära = asfalttjära. Rena gardiner s.k. kappor, samt något nyare täcke på säng och kakelungsbänk. Det var allsammans. Någon läsning i bibel eller salmbok förekom icke s.k. ofentligt. I dagligt bruk förekom icke porslinstallrikar icke heller kniv och gaffel. Var och en hade sin kniv. Om morgnarna utlades s.k. silla bräder (tunna träskiver av boketrä) en för varje person. Även två personer kunde samsas om en sillabräda. På denna bräda skars sillen sönder.

Potatisen stod i ett fat på bordet, och skalen lades på duken. Det är att märka att vid alla måltider var där duk på bordet. Vardagarna av grövre linne. Vi högtider och söndagar av bättre och finare linne. Husmodern sade att det var lättare att tvätta duken än att skura bordet, vilket alltid var vitskurat. En ren duk lades på bordet om söndagen och begagnades sedan hela veckan vid måltiderna. Den kunde de sista dagarna vara ganska fläckig men fick duga ändå. Mjölk, gröt, soppa och liknande åts av gemensamt fat. Köttet skars sönder på brödkivan av egen kniv. Var och en hade sin sked, d.v.s. det var husbondens skedar, och diskades tillsammans, men en var hade något kännemärke på skeden. Detta måste pigan veta, så att hon vid serveringen! lade skeden till rätt person. Det var nämligen hornske~~dar~~ tillvärkade av bagghorn (Värahornske~~r~~) helt runda, med olika slitning och färg. Voro flera personer vid bordet sattes in två fat eller flera om så behövdes.

Vid bordsändan satt husbondefolket sjelva under måltiden. På detta ställe voro de ogifta syskon, men de sutto ändå vid bordet som gift par.

På bänken längs väggen å bordets långsida, satt störste drängen närmast husbonden därefter andre drängen (jag) sedan tröskmännen samt eventuellt övriga arbetare. Mitt emot drängarna stodo pigorna och åto. Det var ett gammalt bruk att pigan skulle stå och äta. På andra ställen vid denna tid var bruket bortlagt, pigorna fingo stolar att

sitta på. Men i stugan fanns icke mer än en enda stol. Alla andra sittplatser voro väggfasta bänkar.

Även vaktpågen fick stå och äta.

Husmoderen fyllade år den 4 januari. Då samlades hela den stora släkten objuden.

Där var stora utsikter att få arv en gång, vilket de även fick fast det dröjde till 1907.

Per Ingemansson dog 1894 ogift och barnlös 60 år gammal. Hans syster Iljena Ingemansson dog 1907 og. och barnlös 71 år. Hon skötte hemmanet till 1905 då hon ~~avled~~ ^{avren} ut jorden till Måns Thuvesson nr. 51 Borrbý.

Även deras närmaste vänner samlades likaledes objudna. Vad som förekom i matväg under dessa fester fingo vi tjänare ingen aning om.

Någon av deltagarna hörde jag tala om att där bestods helstekt gris. Antagligen en av de smågrisar jag förut omtalat. Denne kunde ha vägt mellan 15 á 20 kg.

Hur de kunde laga mat (gillesmat) till en 40 á 50 personer i det trånga utrymme som fanns att tillgå har jag senare tänkt på många gånger.

För gäster fanns endast storstugan med sitt långbord, samt något mindre rum i en intill stugan gränsande utbyggnad, i vilket rum ej kunde eldas.

Något egentligt kök fanns icke i boningslängan. Ett s.k. bryggghus fanns i annan länga men utan inre samband och långt från boningslängan. Jag såg att detta icke användes vid gillestillfällen.

All maten måste lagas, eller kanske bara uppvärmas i den stora öppna skorstenen på härden över öppen eld (i Illaren) vilken var belägen mitt för förstugan vilken alla måste passera för att komma in och ut. Ett mindre smalt rum fanns på andra sidan farstun vilket var en slags spiskammare.

Bakom detta rum var förvaringsrum för saltbaljor. Drickesfjärdingar mjölkfat och smörfat. Längre bort i två större rum förvarades kistor och kläder. Källare fanns icke.

Ett mindre rum motsatt mot storstugan upptill skorstenen, vilket kunde betraktas som något slags kontor, ty där fanns kassaskåp och en hylla med böcker samt ett vanligt mindre bord s.k. spelbord, samt några stolar. Detta rum kunde eldas i en järnkakelugn (utläggare) från skorstenen.

Användes som enskilt rum av husbonden vid penningaffärer. De hade sina pengar utlånta mot säkerhet i inteckningar, reverser mot borgen och revers till säkra personer. Vi drängar blevo ofta inkallade där, för att bevittna lånehandlingar. Räntan var vanligen 6 % procent. Förmögenheten hade de ärft, dels efter sina föräldrar, dels efter deras farmoders släktingar i Gislöf Ö. Nöbbelöfs socken. Genom räntor på utlånta pengar steg deras förmögenhet.

Någon förmögenhet eller inkomst genom skötselen av hemmanet hade de nog icke, vilket kanske kan framgå ur följande anteckningar

Kyrksamheten

Någon person från gården var alltid i kyrkan om söndagen. Merändels var 2 personer och bevistade gudstjänsten. De flesta söndagar var husbonden där. Om husbonden någon gång var hemma skulle den av gårdens folk som var i kyrkan, stanna kvar efter gudstjänsten, samt höra efter och kunna redogöra för innehållet i kungörelserna. Högtidsdagarna, voro endast en manlig och en kvinlig person hemma.

Sedan julen var slut, kom det svarta sura brödet åter på bordet vid måltiderna.

Samma enformiga måltider som jag relaterat å sid tog nu sin början igen, avbruten någon middag, först med svartsockpa strax efter jul, senare någon gång ärtsoppa, på salt kött. Ett par gånger under eftervintern soppa på oxkött färskt, om söndagen. Ibland om söndagen markaronestuvning till salt kött, samt lingonsylt till mjölken. Då fingo vi djupa tallrikar att äta av.

Potatisen kokades till kvällsmat, samt uppvärmdes ovanpå kakelugnen till frukost.

Ett skåp med dörrar av messing stod ovanpå järnugnen. I detta lilla skåp insattes maten om vintern någon timme före måltiderna för uppvärmning.

Kål eller annan grönsak förekom icke på de två år jag var där.

Efter trettondagen började tröskmännen ånyo. Varje lördag kastades den under veckan tröskade säden, med s.k. kastmaskin som drogs för hand. (Endast några år förut kastades säden med skovel.) Sedan säden gått igenom kastmaskinen 2 gånger uppmättes den med ett skeppmått, och uppbars på loftet å boningslängan.

All säd slagtröskades likasom alltid förut. (Detta var 1890 - 1891)

Då all säd var inhöstad budades tröskmännen vilka åtaget sig att uttröska grödan för året; att tröska råd till utsäde. De tröskade då så mycket råg som ansågs gå åt till utsäde samt till bakning av bröd ett par gånger.

Sedan gjordes uppehåll till november månads början då tröskning av rågen fortsatte tills den var slut. Därefter fortsattes med vete (Veteodling förekom på detta ställe endast till husbehov cirka $\frac{1}{2}$ tunl.) Därefter havre korn och sist ärter och vickor. Tröskmännen (husmän i 50 års åldern) började kl 6 om morgonen och fortsatte endast med avbrott för måltiderna, frukost, middag och kväll till kl 9 på kvällen. Efter slutat arbete kl 9 gingo de in och fingo s.k. liggemat, som vanligen bestod av bröd kött eller flott samt svagdricka. Om ölet räckte till efter jul kunde de få ett krus öl.

Tröskningen fortsatte hela vintern med avbrott från dagen före julavton till efter trettondagen. I halva februari månad kunde de ha sluttröskat om säden varet bra (torr) höstad, annars kunde det vara längre.

Slagtröskningen hade upphört på de flesta andra ställen i byggen, med undantag för rågen, för dem som behövde halmen till tak.

En del bönder hade skaffat sig s.k. Piggavärk vilka drevos med hästar (hästvandring).

Andra åter lånade verk och vandring av någon som hade skaffat sig.

Här på orten var en lantbrukare och kreaturshandlare Ola Månsson nr. 24 Sandby som skaffat sig 5 stycken Piggavärk med halmrest och vandring.

Dessa verk utlånades mot kontant ersättning för dagen vanligen 5 kr. samt avlöning. Avlöningen var kr. 1:50 pr 10 tim, samt kost för den karl som medföljde, vilken ställde verket i ordning för tröskning, samt lade i detsamma. Mot beställning kunde lantbrukarna låna ett sådant tröskverk. Ångtröskorna hade även börjat komma i bruk; mestadels på större eller medelstora gårdar.

Ett bolag hade bildats i Borrby av lantbrukare vilka inköpt tröska och ånglokomobil. Denna tröska ambulerade i orten, både hos bolagsmännen och andra. Betalning betaltes efter säck pr 100 kg. 1 krona. I stor utsträckning användes ångtröskan till att tröska vete, som mera allmänt börjat odlas i stället för råg; samt korn. Man hade även börjat att tröska direkt från fältet (körde till tröskan). Det kunde ju icke bli till så många ty en tröska kunde icke hinna med så många under den tid hösten varade. Säden kördes i stället tillsammans i stack något stycke från gården (Det var ju risk för eldfara) samt tröskades sedan så fort det medhanns.

Mången tröskade som ovan sagts vete och korn på ångtröskan (även råg då han icke behövde halmen till tak). Den övriga säden tröskades på Piggavärket med hästkraft. För den som behövde mycket råghalm till taktäckning hade någon konstruerat särskild rågtröska (Simrishamns gjuteri ?) Denna var bredare, samt försedd med slager i stället för piggar. Rågkärvarna lades i denna in från sidan och icke med toppen, axen, före som brukligt var. Halmen kom då ur tröskan utan att vara sönderslagen och hopsnärjd, samt uppsamlades av ett par man och bands i kärvar (avys) Sådan tröska ambulerade även.

Tröskmännen bestämde själva både arbetstid och arbetstakt ty de tröskade på beting (ackord) mot kost och spannmål. Det vanliga var att de skulle tröska och rensa sex tunnor säd för att själva få vardera en skäppa av den tröskade och uppmätta säden.

För rågen var det 5 tunner till skäppan, enär rågen räntade mindre. Det var mera halm att slå i, dessutom skulle halmen bindas i kärvar för taktäckning.

För veten fick de mera för tunnan, emedan veten satt hårdare i axet, samt var svårare att rensa, den måste kärnas d.v.s. sedan halmen var rentröskad och frångeslidd kärnan, samlades kärnan tillsammans i en rås på loggolvet samt tröskades ånyo, den genomgicks sålunda vanligen 3 gånger för att befria kärnan från vidhäftade skal.

Även kornet måste kärnas för att befrias från vidhäftade agn vilket kunde vara rätt arbetsamt om skördeåret varet dåligt. Detta gällde bara det korn som skulle säljas.

Det sades att för ^{ett}10-tal år tillbaka var trösklönen 6 tunner för skäppan av råg och 7 tunnor för korn. 1 tunna 6 skäpper 1 skäppa 6 kapper 1 kappa omkring 5 liter.

Min far omtalade att då han tjänade på samma ställe 1870 ~~var~~ trösklönen den sistnämnda. Då tröskade drängen med och bara en tröskman. Drängen hade endast sin lön. Tröskmannen sin tröskmans skäppa.

Den tröskman, som far tröskade samman med började kl 1 på natten, samt slutade på kvällen då dagsljuset var slut på logen. Detta kunde hända vid 3 - 4 tiden e.m. Då gingo tröskmännen in och åto, samt lade sig sedan. När de började så fort gick de in och åt (marenbröd) kl 3 på morgonen.

Därefter åto de andra måltiderna i vanlig ordning. De som slagtröskade fodrade ~~ett~~ mycket och kraftig mat. Armar och överkropp var ju i ständig rörelse hela dagen.

För varje vecka rensades den under veckan tröskade säden och uppbars på loftet över boningshuset.

Rensningen skedde vid denna tid med s.k. kastmaskin vilken drogs med handkraft av en man. Detta rensningssätt var nytt på den tiden. För icke så många år tillbaka kastades säden med skovel.

Slagtröskning värkställdes på följande sätt

Råg och vete

Kärvarna hämtades ur det bredvid logen liggande loggolvet, samt upplöstes och utbreddes på loggolvet i rundel med axen mot mitten och rotändan ytterst i pereferien,

på hela logen.

Där kunde då utläggas på en vanlig loge 40 á 50 kärvar. Vid utläggningen sågs noga till att axen lågo átkomliga för slag.

Därefter tröskades med början vid uttaget från loggolvet och fortsattes runt till utgångspunkten. Tröskmännen stodo mitt emot varandra, och under tröskningens gång ryggade sig den ene baklänges allt eftersom han ansåg att kärven fått tillräckligt många slag, och den andre följde efter, med slag riktat i närheten av dens slag som gick baklänges. D.v.s. En ledde arbetet, (nästan likasom när smeden smidde).

När drängen på stället tröskade med; var det alltid tröskmannen som ledde.

När alla kärvarana blivet övertröskade på ena sidan vändes de. Därvid användes plejelen, på följande sätt.

Därvid fattades plejelen med ett grepp om hillan, varefter dess båda ändar fördes in under en, eller två kärvar i taget, mot ena benet, samt med en knyck eller spark av benet, vändes kärven lätt och behändigt och lades tillbaka på sin plats.

Vid vändningen började båda på samma punkt och gingo runt tills de möttes.

Sedan kärvarna blivet vända, tröskades de ånyo på samma sätt som förut.

Sedan ett lägg, eller lägga som den kallades var tröskad, skulle den rystas ut, d.v.s. bindas ihop till (avys) långhalmskärve för att användas till halmtak. De tröskade kärvarna fattades med ett grepp av båda händerna, så mycket som kunde rymmas i ett handgrepp i toppändan av halmen (oxändan) och ristades fri från säde och lösa strån, varefter de jämkades genom att stöta dem mot golvet, varefter ett sådant grepp ställdes upprätt mot väggen. Sedan 4 á 5 sådana grepp blivet ställda intill varandra, snoddes ett band av halm, varmed de bundes samman till en kärve (avys). När hela läggan på detta sätt blivet bunden sammanräfsades de lösa, kortare och mjukare stråna och fördes bort.

Säden eller drösen som den kallades, sopades samman och genomräfstes flera gånger med rivan, samt översopades med ^{en} ny björkkvast, för att få bort de största stubbarna och axen som tröskats av (ältorna).

Den sålunda grovrensade säden fördes sedan samman i ett hörn av logen, varefter ny lägga lades fram, och så var det att börja att tröska igen.

På lördagen rensades den under veckan tröskade säden. Detta skedde med en s.k. kastmaskin vilken drogs för hand. Se sid.

Sädesrensning med kastning för hand.

Säden eller som den kallades drösen, sammanfördes till ena kortsidan av logen.

Sidan mitt emot sopades ren, varefter den ene av tröskmännen med trösk^{skj}ovel stående, kastade säden över till motsatta sidan.

Kastet utfördes kraftigt med en svängande rörelse med skovlen, så att säden spridde sig i luften, samt vid fallet kom att ligga i en halvmånformig rundel, på motsatta sidan. De största och tyngsta kornen föllo på detta sätt längst bort.

Den lättare, eller slösäden lade sig innerst i rundelen, samt agnarna närmast den kastande. Då han på detta sätt framkastat en 15 å 20 skovlar säd, höll han upp.

Den andre tröskmannen; (eller om kastaren var ensam) sopade med en fin björkkvast bort eventuella stubbar, tistelknoppar, smärre jordklumpar, som varet lika tunga som säden, och därför lagt sig bland denna. Det behövdes vana för att utföra denna sopning. Likadant var det med kastningen. Efter uppehållet, skiftade de med arbetet, så att den som först kastat fick se på medan den andre kastade. Under tiden förde han fram drösen till den kastande, ty den kastande skulle stå och kasta från samma plats på logen, varifrån han börjat kasta.

Då hela drösen blivit framkastad, sköffades den bästa säden i en hög, samt slösäd och agnar i högar var för sig.

Den bästa säden slogs därefter på en liten väderharpa, för att befrias från damm.

I äldre tider då väderharpa icke fanns, slogs säden genom ett såll, efter kastningen.

Då vårsäd skulle tröskas:

I allmänhet bands vårsäden icke i kärvar vid skörden. Någon gång då havren var mycket lång, kunde det förekomma att den då bands i kärvar vid skörden, men detta förekom sällan.

Vårsäden, korn, havre, ärtor och vicker, togs från loggolvet med hötjurer ut på logan, ristes något och lades tvärs över logen i en sirka $1\frac{1}{2}$ meter hög, samt 2 met. bred rås, (lägga) med tomrum vid ena ändan, där tröskningen skulle börja.

Tröskmännen ställde sig på var sin sida om läggan, samt började vid det lämnade tomrummet med att slå ned säden bit för bit, samt med ett svep av plejelan, slå den uppåt väggen, då de ansågo att den hade fått nog. På så sätt genomslogs hela läggan, därvid sågs till att ett tomrum alltid fanns, mellan tröskat och otröskat. Loggolvet skulle vara fritt från säd i tomrummet innan en ny ~~del~~ av läggan slogs ner. Vid tröskningen följde slag i slag i jämn takt oavbrutet tills hela läggan var genomgången, den låg då i en jämn och vacker rås, något lägre och bredare än i början.

Sedan läggan blivit genomgången en gång, togo tröskmännen var sin riva och rävsade samman de strån som eventuellt följt med plejlarna upp i luften och lågo kringströdda på golvet. Dessa strån fördes fram till tomrummet i ändan på läggan. Läggan sköts samman på sidorna. Säd och lösa ax sopades in i läggan för att kunna träffas av slagen vid nästa omgång.

På så sätt måste en lägga genomtröskas, minst 2 gånger, vanligtvis 3 gånger.

Efter varje gång upputtsades läggan, så att inga ax skulle kunna undgå slag.

Hur fort en lägga kunde rentröskas berodde på hur torr säden var höstad, eller hur hårt kärnan satt i axet. Satt säden hårt i axet måste flera slag slås på den del som slogs ned. Det kallades att tröska tätare.

Sedan en lägga ansågs rentröskad ristades halmen grundligt antingen med händerna eller hötjugan för att inga sädeskorn skulle medfölja halmen. Drösen sammanfördes och genområkades med riva likasom förut blivit beskrivet vid rågtröskningen.

Det var en annan skicklighet som en äldre tröskman kunde uppnå vid rensning, grovrensningen med rivan av säden. Med ett kast av rivan på ett visst sätt bredde säd och agnar ut sig, så att stubbar och strån grövre knoppar flög ut och lade sig ovanpå, varefter de borträfsades. Ja detta kan icke beskrivas; det måste ses för att kunna förstås.

Jag kunde icke låta bli att stå och se på min far då han utförde denna rensning.

Jag försökte, men kunde icke lära mig. Likaledes var dæras skicklighet att hantera plejelen. Vartenda slag träffade där det skulle. Med ett svep av plejelen kunde han sopa loggolvet utan att därför komma ur takten med motparten. Det var visst icke så enformigt arbete som många tror. Sedan de börjat tröska någon dag av en viss sorts säd visste de huru många läggor de kunde avverka på dagen, samt likaledes huru "tätt" de behövde tröska varje lägga för att få den rentröskad.

Under uppehållen vid rensningen, kunde husbonden eller någon av drängarna komma in på logen för att hämta halm eller ämtor till djuren.

Tröskmännen kunde då ha många hyss för sig. De betraktade logen som sin domän. Olycklig var den som kom in på logen med skor bemängda med jord eller smuts. Då fick han se lokatten. Detta bestod i att plejelen i hast kom över vederbörandes överkropp, samt kländes åt, så att icke kunde röra armarna.

han
Eller träskon kunde få ett svep av plejelen så att den sprack.

Kom man in på logen då tröskningen pågick fick man vara kvick att komma i säkerhet, så att slagan icke kunde vina om öronen, eller träffa knogarna.

Kunde man i gengäld smusla in i läggan en brädstump eller helst en av dära's skinpäl'sar, som de icke hade på under tröskningen. Då var man överlycklig, när man hörde hur det small i skinpäl'sen när den träffades av slagan.

Sedan tröskningen i februari månad var slutförd och tröskmännen fått sin välförtjänta trösksed hemkörd eller körd till kvarnen, fingo de en liten vilotid i sina hem. Sanningen att säga, drog de nog ut på tröskningen så länge de våga, ty de hade ju kosten under tiden som de tröskade.

Arbete som gav någon förtjänst fanns knappast att få vid denna tid på året. Stenslagning för väglagning kunde ju förekomma, men detta arbete gav icke mycket förtjänst och måste ju ske på egen kost.

Dessutom betaltes detta arbete icke förr än efter hösten då den slagna stenen uppmättes, när vägar lagades.

Var husbonden välvillig, hände det att han lämnade några kronor i förskott på stenslagningen.

Som jag förut sagt, bars all tröskad ^{säl} upp på loftet. Någon tunna råg såldes till hantverkare och husmän. Även tröskmännen kunde behöva köpa råg om de hade stor familj.

Likaledes var det med korn. Det behövdes till hushållsgrisar.

Jag kan icke minnas att husbonden sålde mer än en 8 å 10 tunnor korn varje år till någon spannmålshandlande i Skillinge.

Någon havre såldes icke; den gick åt till 8 hästar. Allt för många.

Korn mältades 2 gånger om året till malt. De hade egen malttorka.

Hur mycket korn som mältades kan jag icke säga, men mycket malt gick åt att brygga så starkt öl som där var.

Ärtorna gingo åt till gödsvinen och vickorna till grönfoderutsäde.

Svinen utfodrades som jag förut nämt med hel säd mestadels slösäd, så länge den räckte.

Över 100 mest gamla höns funnes på gården. Om sommaren voro de instängda på själva gårdsplanen, utan annan stängsel än längorna och portarna, som då noga måste stängas. Under vintern och den tid av sommaren som de voro instängda utfodrades de av husbonden, med en kappa helt korn morgon middag och kväll.

Under hösten fick de föda sig själva. De hade ett litet rum 3 x 3 aln i en av längerna som de skulle sitta i om natten, men de satt mestadels i ett stort äppleträd som stod mitt på gården. Där satt de både sommar och vinter. De värpte lite var som helst, i logar och lagolv, träloft, vagnar, i hästkrubber, huggebodar, samt även ute i planteringen om de kunde sno sig ut.

På våren och sommaren träffade man på äggredar överallt i husen.

Under de två år jag var där slaktades inga höns, ej heller såldes några höns. De fingo leva tills de dogo av sig själva eller rovdjur togo dem.

Vid midsommar kom den ena hönan efter den andra fram med en kull kycklingar som hon ruvat ut på något oåtkomligt ställe på gården.

När husbonden kom med sitt kappemått säd under armen ned från loftet och lockade "putt, putt, putt" kommo hönsen springande från alla vädersträck, när säden kastades ut på stensättningen. Även granngårdens kunde infinna sig, samt plocka till sig några korn fastän de schassades bort.

Det var en brokig samling av höns och tuppar i alla kulörer, men husbonden kände de flesta av dem och han försökte att räkna dem var gång han fodrade dem.

Alla ägg som värptes tog husmodern vara på, samt använde en del i hushållet och sålde en del till en kagubbe, som kallades Måns kaga.

Han kom varje lördag och lämnade vetekakor för ägg. Troligen betalade han en del ägg.
med pengar

På gården fanns 5 å 6 kor som mjölkade. Korna voro av gammal ras, vit och rödbrokiga stora kraftiga djur, beroende på att de fingo gå lösa på bete om sommaren i utmarken Tuvorna så länge de voro ungdjur, samt fingo icke kalva förän vid 3 års ålder. Ändå översteg däräs mjölmängd troligen icke 2000 lit. pr år, beroende på utfodringen. Varje år blev där kor som icke blev i kalv, troligen blev de försummade. De blev vad man kallar "Bromare", samt måste säljas till slakt för underpris.

Varje år uppföddes 2 kvigkalvar.

Inga djur inköptes och inga såldes till livdjur.

Någon mjölk till mejeriet, som då börjat bli andelsmejeri lämnades icke. Mjölken handskummades och av grädden kärnades smör. En del mjölk förbrukades i hushållet som jag förut beskrivet. En del såldes till hantverkare och husmän i samhället. Denna sistnämnda del var i de flesta fall skummad..

Jag såg alldrig någon som fick köpa mjölk vid mjölkdays.

Av smöret såldes nog en del till Simrishamn. Troligen medfördes detsamma vid resorna till staden en 4 å 5 gånger om året.

En del förbrukades i hushållet och någon del såldes hemma.

Hästarna

År 1891 funnos på gården 8 st. hästar. Därav 4 st. äldre arbetshästar, 1 sto 4 år 1 sto 3 år 1 sto 2 år och 1 föl årsgammalt.

De flesta hästarna voro helt vita; alla födda å gården. Ett svart sto var inköpt för en del år sedan. Från detta sto härstammade 3 åringen 2 åringen och 1 åringen.

De äldre hästarna voro som ovan sagts helt vita. Denna stamm hade funnits på gården sedan däräs föräldrars tid, då alla hästarna var vita.

Det var klena nervösa djur troligen varmblood. De voro svåra att köra med istadiga och nyckfulla. Man kunde aldrig släppa tyglarna och gå ifrån dem.

Endast det inköpta svarta stoet kunde man köra var som helst, fastän hon var varmbloodig. Husbonden var mycket rädd om sina hästar. Då de begynte bråka, blevo de genast fränspända och uppstallade. Där var ju hästar nog. Stället sköttes ju ledigt med 2 par.

Därigenom att de fingo stå mycket stilla i stallet. Många av dem hade icke sele på från november och till våren. Då de därtill voro dåligt inkörda från början samt husbondens överdrivna ömhet, voro de icke lätta att handskas med. Han var mycket månare om hästarna än om oss. Inga hästar såldes till bruksdjur, utan endast till slakt.

Fåren

Där fanns 7 á 8 livfår, därav ett svart. Även de var äldre djur, många fingo icke mer än ett lamm. De utfodrades om vintern mestadels med hö, samt något ämtor. På våren efter lamningen fingo de gröpning och vatten sammanrört i ett tråg som ställdes på gårdsplanen, vartill de utsläpptes en gång om dagen och fingo äta av träget vad de ville.

Om sommaren vaktades de på trädan av en tolvårs pojke. Detta var det enda ställe på orten som jag vet, där fåren vaktades om sommaren.

På andra ställen stode de tjudrade och voro icke så många.

De flesta av lammen slaktades i oktober månad, samt användes i hushållet. Ett tacklamm fick leva, som livdjur. Äldre får såldes icke, vanligen dog något får sedan det var för gammalt.

Ullen av de slaktade lammen, samt den bästa ullen av fåren, sändes till karderiet i Tommarp och återkom endast kardad, varefter den spanns till garn av husmoderen och pigorna under vintern.

Hur garnet sedan behandlades känner jag icke till. Där vävdes alldrig under den tid jag var där. Troligen lämnades garnet till någon väverska i byggen, som därav vävde tyg och bolstervar. Husbonden gick alltid i gråa kläder av hemvävt tyg, om vardagarna.

En del ull användes till strumper, vilka förfärdigades i gården. Den sämsta ullen gavs bort till äldre husmångummor som ibland kunde komma och tigga ("hosseto") ull till strumpor.

Gässen

6 å 8 gäss inköptes strax före höst, från Hagestad. De livnärde sig av spillsäd på åkrarna, till halva oktober, då de innestängdes under ett stort träd mitt på gården, samt utfodrades med havre, så mycket de ville äta. De slaktades i november månad.

På eftervinteren sedan säden var avtröskad voro vi sysselsatta med att sno pilar och fälla träd till bränsle och gagnsvirke.

Där var myckenhet av pilar planterade utmed gränserna av hemmanet, samt vid vägarna. Toppen av dessa pilar avsågades vart fjärde år på en 15 å 20 stycken, varefter de växte ut igen för att 4 år därefter de ånyo kunde skördas på liknande sätt. Där fanns ett hundratal pilar, som på detta sätt kunde skördas varje år.

Vid gården var även en stor hage, med sekelgamla almar och askar. (Gården hade ju legat på samma plats alltid). Ett sådant större träd fälldes varje år, och användes, dels för att upphyggas till årder, hammeldrag, svinglar, skaklar och skaft till verktyg. Trädet klyvdes och upphuggdes grönt till ovanstående olika ändamål, varefter det inlades i huggeboden, för att efter ett par år användas. Toppen och avfallet sågades till bränsle (för hand). Min far som var slöjdekunnig utförde sistnämnda arbete, med hjälp av oss drängar.

Han erhöll då 75 öre om dagen, samt kosten., Tillräckligt många träd fanns å gården, så att denna avvärkning som nu beskrivets, icke invärkade på beståndet. Till bränsle inköptes årligen ytterligare 2 famnar björkved från handlare å Skillinge.

Dessutom 6 á 7 lass torf från Hagestads mossen, samt 3 á 4 hl stenköl.

Eget torfskifte fanns i mosse tilldelad gården, men någon torvupptagning förekom icke. Där fanns ju ingen spis att elda i. I sättugnen (utläggaren) eldades mest med torv och något bränsle. I bakugnen eldades med sönderhugna grenar av de förut omtalade pilarna, samt med sämre långhalm och under brygghuspannan med björkved.

Emellan arbetet med i ordningställandet av bränslet, skuro vi hackelse på maskin med handkraft. Vi skulle hava så stort förlag av hackelse, så att den räckte hela våren eller däröver till alla djuren.

Redskapen lämnades till smeden för översyn i god tid innan våren började.

När våren började fingo vi stiga upp en timme förr om morgnarna. Senast kl halv fem måste vi vara uppe, för att hästarna skulle hinna att äta tillräckligt innan de togos ut kl 7. (Husbonden kom och kallade ibland kl 4.) Korna skulle vara fodrade och vattnade, så de icke behövde foder förrän middag.

Tornisterna skulle vara stoppade för mellanmål i 20 minuter kl halv 10 f.m. till hästarna.

Något mellanmål vid denna tid fingo vi alldrig. Vi fick bara se på medan hästarna åto. Några minuter före tolv spände vi ifrån och tog hem till middag som äts kl 12. Dessförinnan skulle hästarna vara fodrade och vattnade. Även de som icke brukades. Så fort middagsmålet var avätet, skulle korna släppas ut till vattning, samt utfodras så de kunde stå sig till kvällen. Hästarna skulle även ha ett foder till.

Fåren skulle även släppas ut och fodras. Någon middagsvila för oss förekom icke.

Middagsvila för folk och tjänare hade tydligen icke förekommet i "den gamla goda tiden". Klockan halv två skulle vi ha allt undanstökat och vara ute på marken igen med hästarna.

Vi körde till kl. 4. Då kom pigan med merafton, vilket jag förut beskrivet.

Hammeldraget lossades från redskapet och tornisterna (mulapossarna) lades på hästarna, sedan huvudlag och betsel tagets av dem och hängts om bogträdet. Vid vackert väder var detta den bästa rastestunden på dagen.

Över en halv timme fick vi icke rasta; var det kallt och blåsigt eller ruskigt, var man lika nöjd med att hålla stilla längre. Vid vackert väder fick man akta sig för att somna, sedan man ätet.

Därefter började körningen ånyo till kl halv 8 eller längre om det såg ut att bli regn om natten eller en vång skulle vara färdig.

När vi kommo hem på kvällen skulle hästarna vattnas och fodras.

Någon gång då vi höll på längre, på kvällen hade husbonden vattnat de hästar som stod hemma i stallen, samt även lagt foder i alla krubber till hästarna.

Därefter gick vi in och åt vår kvällsmat av korngrynsgröt. Sedan vi ätet kvällsmat, skulle vi strö halm både under hästar och kor, samt utfodra korna med halm och hästar med klöver eller hö i deras häckar. Då hade klockan blivit över 9 på kvällen, och då var det att genast gå till sängs för att vara utsoven till nästa dag.

Hade det varet regnet under dagen, så att man var genomblöt, hängde vi ytterkläderna i stallen och kröpo i sängen med underkläderna, för att de skulle torka under natten. Annars fick vi krypa i dem på morgonen så våta de var, ty något tillfälle att få dem torkade under natten på annat sätt, fanns icke.

De skodon vi använde var trätofflor eller gamla slitna träskor, dessa blevo fyllade av jord och sleto strumper förfärligt. Dessa fingo vi sy på om söndagarna, ty på kvällarna var det mörkt och ljus bestods icke. Dessutom voro vi allt för trötta.

Hade man ett par gamla skor av läder som man själv kunde sy och binda ihop var man lycklig, ty de voro ju lättare att gå med. Att gå med ordentliga läderskor i marken, hade vi icke råd med. Till detta räckte icke lönen 75 kr pr år. Särskilt som man växte ifrån alla sina kläder i 16 å 17 års åldern.

Åkerbruksredskapen

Dessa bestodo den tiden av plogar helt av järn hemmasmida försedda med kniv men utan skummrest och ställbart hjul. Harvar helt av järn i två delar med 20 pinnar i varje del. Arbetsbredd högst 2 meter. Klösar helt av järn med 9 pinnar. Arbetsbredd 1 meter. De saknade hjul, fast på andra ställen voro de försedda med hjul, de gingo då stadigare. Årder helt av trä, med kärre.

Träharve med träpinnar, helt av trä med något järnbeslag.

Vällit helt av trä med en genomskärning av sirka en halv meter och en arbetsbredd av 2 meter. Dessutom funnes 3 bolstervagnar med hösthäckar 2 lastfjädevagnar, samt en liten åkvagn med 2 säten, vilken även användes som enspännarevagn samt ett par källkar med korg.

Beredning av jorden för sådd.

Först överharvades all höstplöjd jord allteftersom den torkade om våren.

På den vång som skulle besås med havre, såddes denna för hand i harvningen.

All säd såddes för hand på detta ställe, fastän maskiner hade börjat att användas, på många andra ställen. Husbonden hade själv brukat att så säden förut. Vid denna tid sådde antingen min far eller någon annan småbrukare, som hade tjänat där, så att husbonden kunde lita på att han sådde ordentligt. Drängen kunde icke så och jag var för ung att lita på.

Sedan havren blivit sådd som ovan, kördes fältet över med klösarna en gång varefter det harvades en gång över med harven. Det fick därefter ligga till all säd var sådd, då det vältades med trävälten.

Klösen var ett dåligt redskap. Den måste köras ytterst sakta. Den som körde måste oavbrutet med en träpåk under gängen peta ogräs av pinnarna, annars gick den helt ovan på marken. Då var årdret mycket bättre, fastän det då icke brukades så mycket som förr; då all säd drevs med med årder. Klösen hade ju tredubbel arbetsbredd, emot årdert,

men årdert kunde köras fortare och säden blev bättre myllad än med klösen.

Efter klösningen låg tredjedelen av säden ovanpå marken och plockades upp av fåglarna. Då havrevången var besädd bereddes den övriga marken.

Då klösades fältet över en gång innan där såddes. Säden kom då djupare i jorden. Därefter klösades en gång till på tvären å den första klösningen.

Först såddes ärtor och vickor. Därefter sattes potatis vilket skedde med årder. Sist såddes korn med insädd av klöverfrö, dock icke mer än halva vången insädd med klöver. Ett halvt tunland foderbeter såddes eller rättare sattes fröet för hand, samt något fodermorötter till hästarna.

Sedan allt var insädd och nedkört och överharvat (Klöverfröet nedharvades med träharven) trumlades det som blivit besädd.

Med träharven måste hästarna springa, för att marken skulle bli riktigt slätt och jämn.

Värtföljden var följande

Hemmanet var indelat i 6 vångar, med omkring 7 tunland i varje vång. Till hemmanet hörde även en större äng i närheten av gården.

1 ste råg 2 dre korn tvåradigt 3 dje ärtor, vickor och potatis 4 de Sexradigt korn med klöver insädd i fjärdedelen 5 te Fjärdedelen vall resten havre 6. Fjärdedelen 2 dra årets vall avsedd att träda, samt fjärdedelen grönfoder, resten helträda, som fårabete på försommaren.

Hela hemmanet var bemängt med kvickrot och åkerkål samt blåklint, samt många andra sorters ogräs.

Betor såddes i ett halvt tunland, foderbeter och något fodermorötter, på lös och mullrik jord i den vång som buret råg året förut, eller en annan lämplig vång. Kreatursgödsel förekom ej till betorna. Däremot, inköptes och såddes 1 å 2 säckar Guano =

(Fosforsyregödning) Kvävegödning såddes icke, på detta ställe. Däremot vet jag att Chilisaltpetter såddes på andra ställen vid samma tid, av dem som odlade foderbetor. Gödning såddes icke till någon gröda förän sockerbetsodlingen började här på orten några år senare.

När vårbruket var undanstökat, kördes gödsel ut på den del av trädan, som var avsedd för grönfoder som bestod av huvudsakligen vickor, samt något havre sammanblandat.

Denna del av trädan var höstplöjd. Den andra delen var ju andra årets vall, dels o-plöjd harvrestubb, på vilken fåren utsläpptes i början av maj månad, där de erhöilo föda av det uppväxande ogräset.

Grönfodret var avsett till reservfoder till kor och får strax före höst, innan återväxten av ängen och vallarna, blivit betesduglig. När andra årets vall vid midsommar blivit skördad gödslades även denna, direkt på klöverstubben, samt nedplöjdes och vältades.

Strax före höst upplöjdes den del av trädan där fåren betade. Denna plöjning var svår att utföra, om sommaren varet torr. Jorden hade ju icke blivit bearbetad sedan förra våren, samt var bemängd med kvickrot och tistel m.m.

Sedan den blivit upplöjd harvades den och vältades samt gödslades, med det som fanns kvar i gödselhögen. Gödselen på detta fält nedmyllades med årder samt vältades.

Innan den egentliga bearbetningen av jorden för rågsådden, överkördes trädan flera gånger med klös och harv. Kvikkroten uppsamlades och bortfördes från fältet för att användas till ryggnig av hela den halmtäckta gården tillsammans med råghalm.

Omedelbart efter höstarbetet, samt även under detsamma, då väderleken ej var tjänlig för höst, utfördes en grundlig bearbetning av trädan med plog, årder, klös och harv, så att hela vängen låg slätharvad.

Därefter såddes rågen för hand, samt myllades med järnharven. Därefter harvades med träharven för att fältet skulle vara slätt. Ju fortare man kunde köra, helst i en jämn lunk, desto slätare blev det.

Rågfältet vältades icke.

Fårer s.k. vattenfårer uppkördes med årder på lämpliga ställen å fältet. De utmynnade vid öppna diken, eller något dikesöga, och voro avsedda för att smältvatten av snö lättare skulle avrinna under våren.

Höstarbetet

Gräs, klöver, samt all säd, avmejades för hand med lie.

I likhet då vårarbetet utfördes, skulle vi stiga upp en timme för om morgnarna, för att hava slipat liarna innan arbetet började.

Vi skulle även ha fodrat och vattnat hästarna. Korna var vi helt fria från att sköta, så länge de stodo tjudrade, på äng och vall. De sköttes av pigan och vaktepågen.

Vid avmejningen av rågen voro vi vanligen sex par lika många manliga, som kvinliga. Beräkningen var att hela fältet skulle vara hugget bundet och satt i skylar, på en och samma dag. Ibland kunde detta lyckas om det icke var liggsäd. Men skulle det gå att få arbetet utfört med det folk husbonden budat samman, måste vi hålla på till kl 9 på kvällen.

Medhunno vi icke alltsamman utan slutade kl 8 eller halv 9, visade husbondefolket, sitt missnöje, genom fullständig tystnad, då kvällsmaten förtärdes.

Det kändes hårt av många bland höstfolket att efter en hel dags intensivt arbete utan annan rast än själva måltiden, från kl halv 7 på morgonen till halv 9 på kvällen det blir 12 å 13 timmars hårt arbete; se sura miner av husbonden.

Så mycket mera, som det återstående av rågfältet krävde en halv dag, för tre par att utföra dagen efter. Vi hade ju fått arbeta till övermidnatt om husbonden skulle blivit nöjd.

De dagsvärkare med sina hustrur, som hjälpt till med rågsörden, denna dag hos oss, voro budade, samt skulle hugga råg på ett annat ställe dagen efter. Många gingo de en hel vecka och huggde råg på olika ställen.

Hur de kunde stå ut är en gåta, men det var en brytningstid, och folket på många ställen i orten slutade arbetet kl halv 8 på kvällen, även om där återstod mera att avverka på fältet. På detta ställe ville man icke uppge gamla vanor förrän man var tvungen.

Husbonden tyckte sig ha en viss press på sina dagsvärkare, därför att de lånat pengar av honom mot revers och 6 % procents ränta. Denna ränta betaltes i de flesta fall med dagsverke.

Rågen är ett ömtåligt sädeslag att hösta om regn infaller. Kärnan sväller och växer på några dagar och bakkingsdugligheten blir fort nedsatt.

Det var därför som husbonden strävade för att få all råg huggen på en dag. Den kunde ju då köras in på en gång.

Den rågsort som då användes kännetecknades av långt strå och tidig mognad, men skörden var troligen icke mer än 1.200 kg pr tunland.

1891 huggde vi råg den 22 juli, samt körde in den 26 å 27 juli.

1892 huggde vi den 26 juli och körde in den 1 augusti.

Under hösten bjöds bränvin till frukost, samt till merafton som vanligen bestod av stekt fläsk och äggkaka, två stora supar, samt flera för att arbetet skulle gå raskare. Dessutom öl som jag förut omtalat. Öl bestods även på förmiddagen.

Husmodern kom då ut med en s.k. lejel av eketrä, och bjöd omkring. Lejelen rymde nog 5 liter. Korken togs av och lejelen fattades med båda händer och sattes till munnen, varefter vi drucko den ene efter den andre. Det var icke så noga; där var ingen som var kittslig, då det gällde öl.

All säd avmejadades med lie, samt fick ligga "på mo" och torka några dagar, varefter den sammanräfstes i högar (trillades upp).

Därefter bars den samman med hjälp av rivan i större högar (lass) varefter den omedelbart kördes in. Säden måste vara väl torkad för att kunna tröskas med slaga.

Vid denna tid hade slättermaskiner börjat att användas. En person hade inköpt en slättermaskin samt åtog ^{sig} att hugga klöver mot beställning. Han tog betalt pr tunland. Den som ville ha hugget, släppte själv till dragare.

Något år senare köpte samme person s.k. sjelvavläggare, varmed han huggde vårsäd på beting, likasom med klöver.

Denne person blev illa sedd av dagsvärkare och arbetare; ty de mente att han tog arbetet ifrån dem.

Det dröjde icke många år förän många lantbrukare skaffat sig både slätter och skörde-maskiner särskilt de större gårdarna.

Den första radsåningsmaskinen såg jag vid Tosterups gård, vid samma tid.

Även på denna ort började radsåningsmaskin att användas av lantbrukare, vilka inköpte en sådan i bolag. Den kunde då vara i bruk varenda dag under vårbruket från kl 4 på morgonen till sent på kvällen, så länge de kunde se att köra.

Självbindare och ångtröska började även att användas i rätt stor utsträckning. Även dessa maskiner inköptes i bolag och ambulerade.

1887 bildades i Borrby ett tröskbolag som inköpte transportabel ånglokomobil samt tröska. Denna tröska var igång varenda dag från höstens början till efter jul, de första åren.

De som tänkte tröska med ångtröska, satte säden i stackar utanför gården (Detta brukas än i dag). Iaderna voro för låga, så att trösken icke fick plats på logen. Dessutom voro nästan alla gårdar halmtäckta vid denna tid, så att där var stora risker för eldfara med att ha ångtrösken för nära gården.

Höstagille

När all säden var inbärgad och rågfältet besått budades allt folket som deltaget i höstarbetet till höstgille någon dag i slutet av september månad. Endast de som deltaget i skördearbetet budades. Icke släktingar eller andra.

Sålunda blev icke hustrun till mannen anmodad, om, hon icke sjelv deltaget i höstarbetet, icke heller skräddare, skomakare, snickare, murare vilka voro husbondens hantverkare, om de icke deltaget.

På somliga ställen budades även dessa personer till höstgille.

Vid tvåtiden om eftermiddagen samlades då sirka 12 personer samt vi fyra tjänare i storstugan.

Vi fingo först bröd salt kött, korv, smör samt bruna bönor som stuvning. Därefter fingo vi soppa kokt på färskt lammkött samt lammkött.

Bränvin bjöds med minst 2 supar till var måltid, och ölkruset gjorde sin rund flera gånger kring bordet.

Endast två bränvinsglas cirkulerade. Om där var någon som icke tömde glaset, hälldes på nytt av flaskan och glaset flyttades till nästa man. I dagligt bruk användes sällan någonstans mer än ett glas. Alla måste supa av samma glas och dricka av samma krus.

Jag har förut framhållet att vid måltiderna icke förekommit porslinstallrikar, men vid höstagillet och julavton nyårs och trettonafton, serverades med tallrikar samt

kniv och gaffel. De gamla hornskedar som användes i dagligt bruk, användes även vid sistnämnda tillfälle. De äldre använde sig även vid dessa tillfällen av sin egen fällkniv.

Efter måltiden, kunde folket gå ut på gården och se på sädesstackarna, utanför gården, eller i stallarna. Där blev vanligen två större stackar av säd, som icke fick plats i ladorna.

Denna säd kunde tas in i ladorna först sedan dessa tömts en gång.

Efter en halv timmes tid anmodades vi att dricka kaffe. Där serverades då vid samma bord ovanligt gott kaffe med dels hambakat dels köpt vetbröd kakor.

Jag skriver med flit, "gott kaffe" ty jag vill vara rättvis. Sällan fingo vi kaffe, så att det kan tyckas att då man någon gång fick det, smakade det gott, även om det icke var så ovanligt gott i verkligheten. Men jag fick goda tillfällen att göra jämförelse året därpå, då jag blev snickarelärling och kom ut och fick kosten hos olika lantbrukare på orten, samt dāras kaffe. Jag mins alldrig att jag fick så bra kaffe någonstans icke heller sådant vetebröd, som jag fick på mitt första ställe som tjänare.

Efter kaffedrickningen spelades kort mest s.k. bondtolva utan insats av penningar, eller 3 öres knack längre fram på småtinmarna då stämningen blev hög. Till kaffet bjöds även kognack.

Vid 7 tiden på kvällen bjöds ytterligare på förtäring. Där förekom sicktat vete och rågbröd, smör, ost hemlagad. Flera sorters korv salt kokt kött och salt kokt ål. Ålen var icke frisk utan luktade illa, där var ingen som åt av den. Den var inköpt och saltad året förut och hade hunnet att härskna.

Att de ville servera den, var egendomligt. Den andra maten var ju berömvärd.

Även till denna måltid serverades brännvin och öl. Ölkruset fylldes och tömdes och fylldes på nytt hela kvällen.

Vid 9 tiden på kvällen bjöds toddy på männen och kaffe på kvinnorna.

Tiden fördrevs med kortspel, berättelser och sång. Ibland dansades på stugogolvet efter sång om där var någon som kunde sjunga.

Toddydrickandet pågick hela kvällen med både helan halvan och tersen. Där var både kognack och rom till toddyn.

Klockan 1 på natten serverades lutfisk med potatis och senapsås. Även då bestods några supar till dem som ville ha, men de flesta hade fått nog av sprit.

Någon hade begivet sig hem.

Omedelbart efter lutfisken fick vi risgrynsgröt och mjölk och så var det att säga tack och god morgon.

Höstagillet var slut för det året.

Dagen efter kom den ena äldre gumman efter den andra på besök i gården, för att få smaka något av förplägnaden.

De fingo vanligtvis en skiva vetebröd och en skiva siktat rågbröd samt smör någon bit kokt lammkött eller kokt slat fläsk, och säkert ett par bitar av den dåliga ålen som ingen vid gillet velat äta.

Hade de någon bra nyhet att berätta, kunde de även få dricka av ölkruset.

Påskan

Påskafton arbetades tills det var kväll. Efter kvällsmaten fick vi så kallad påskmat. Denna bestod av 12 å 15 styck kokta ägg, en vetekaka (ett likt hembakt vetebröd) och en hög plättar ovan på kakkan. Påskdagen fick vi soppa på oxkött till middagen, kaffe strax efter middag och till merafton siktbröd och smör och plättar. Där hade bakats två sorters plättar, dels av kornmjöl, dels av vetemjöl.

De som vi fick till påskmat var av kornmjöl, men de som vi fick till merafton voro bakta av vetemjöl.

Pingsten

Pingstdagen fick vi i likhet med påskdagen färskt kött till middagen. Siktebröd med smör och äggkaka och risgrynsgröt till kvällsmat, liksom under påskdagen.

Midsonnar

Efter merafton midsommarafton skulle vi göra seldon och vagn i ordning för utflykt midsommardagen, vanligen Gislövs Stjärna.

Midsommardagen bestod middagen av liknande mat som under Påsk och Pingstdagarna.

Vid tvåtiden på eftermiddagen fick vi kaffe och vetebröd. Därefter spändes hästarna för den bästa lastvagnen som blivit försedd med extra säte och åkbräda. Hö till foder åt hästarna lades i vagnskorgen. Däri instuvades, siktebröd, smörask plättar av vetemjöl samt kory av lammkött. Öl på en litersbutelj samt brännvin och punsch.

En äldre man av dagsvärkarna hade blivit anmodad om att se till gården, medan alle-sammans åkte till "stjärnan".

Ett par yngre sömmerskor vilka sydde till husmodern, fingo även åka med, så att vi voro 8 personer på skjutsen. Vid 3 tiden på e.m. bar det av. Husbonden körde själv och hans syster satt ("husmodern") bredvid honom i framsättet. På en åkbräda med ryggen mot husbondefolket satt vi drängar och hade någon av pigorna emellan oss. I baksättet sutto sömmerskorna och störstpigan. Frankomna till ort och ställe, uppsöktes en lämplig plats i skogen, där vi kunde hålla.

Där var ont om bra platser i skogen, ty flera hundra skjutsar samlades i Gislövs stjärna midsommardagen 1891, som då var enda nöjesplatsen i Österlen.

De flesta handelsmännen i Simrishamn, vilka hade egna hästar kommo även dit den dagen. Åkeriägarna därifrån körde flera turor.

Våra hästar spändes icke ifrån vagnen, som de övriga gjorde utan de fingo äta med betselet på.

Det bestämdes tid då vi skulle samlas för att äta och så skulle vi skiftas åt att vara vid vagnen, samt passa hästarna. Husbonden var ytterst rädd för att hästarna skulle råka i sken.

Vi skulle ju skiftas åt, och jag skulle först se till hästarna, men avlösning såg jag icke till, för än den bestämda tiden för att äta var inne.

Då dukades den medförda förtäringen upp i gröngräset i närheten av vagnen, när vi voro alla församlade. Bekanta till husbondefolket kunde även inbjudas till att närvara vid måltiden.

Därefter skingrades allesamman ånyo och nu blev husbonden sjelv vid vagnen och såg till hästarna. Och så var man fri, "trodde man". Det varade icke mer än en timme för än jag blev uppsökt med bud från husbonden att komma till vagnen. Det var ju ingenting annat att göra än att lyda. Jag blev lovad avlösning om en kort stund, men sådan hördes icke av förän det var tid för uppbrott kl halv tio.

Denna tid var bestämd för hemfärd och den som icke då var närvarande, fick ta sig hem bäst han kunde, vanligen fick han eller hon gå.

Där var mycken ungdom på den tiden som gick till Gislövs stjärna från Borrby (nära en mil) samt dansade hela natten och gingo hem igen. (Dansen slutade vanligen vid 2 tiden f.m.) Cyckel förekom icke då i någon större utsträckning.

Det var barberare Persson från Simrishamn som på den tiden arrenderade Gislövs stjärna för dans och nöjestillställningar.

Han hade anlagt två dansbanor bredvid varandra. På den ena banan kostade det 10 öre för var dans å 3 minuter, samt å den andra banan 5 öre. Det var ståndskillnad på den tiden, men sedan drängarna förtärt tillräckligt med öl, vilket då serverades från flera tält, samt även smakat medfört fludium, dansade de även på 10 öres banan med sina flickor.

Det var skojigt att iacktaga, hurusom bondsönerna in på småtimmarna dansade på 5 öres banan och drängarna på 10 öres banan.

De ofentliga danstillställningarna voro icke många på den tiden. Sålunda var där icke mer än 4 å 5 tillställningar under sommarens lopp i Gislöv stjärna.

Det börjades med annandag pingst, midsommar samt ett par senare.

Något uppträde på scenen förekom icke.

Det var först ett par år senare, då samme person hyrde jägareparken vid Gärsnäs för danstillställningar. Då var det slut med nöjen i stjärnan under 5 år, varpå han började där igen.

Barberare Perssons blässexsett var välkänd på hela orten. Det var mycket god dansmusik som drog folk från långa håll.

Han tjänade mycket pengar, ty någon konkurent hade han icke närmare än Tosterups skog.

Ja så var den midsommaren slut. Något större nöje hade jag icke haft. Hästarna blev oroliga sedan det var kväll, så att jag var glad att slippa att sitta och vakta på dem. Gå, hem ville jag icke utan följde med skjutsen hem och var hemma kl. 10. Den andre drängen följde ej med skjutsen hem. Han blev bjuden åka hem med andra bekanta, samt kom hem först vid tretiden på morgonen. Samma beslut fattade även jag ifall det skulle hända en annan midsommar.

Det hände också. Budskapet om att komma till vagnen hörsammade jag icke. Jag ansåg att var man icke fri varken helg eller söcken på hela året, kunde man åtminstone få ha midsommardagens eftermiddag ledig.

Jag fick åka hem med annan skjuts. Detta togs illa upp och husbonden kallade kl. 5 på morgonen dagen efter midsommar till arbete onödigt arbete till och med.

Nöjen

Några nöjen för ungdomen vid denna tid förekom knappast i Borrrby. 1891.

Enstaka logdanser kunde förekomma, då någon dräng hjälpligt kunde traktera en enradig dragharmonika å 10 å 15 kr.

Sjunga maj förekom icke. Detta hade förekommet för ett tjugotal år sedan, men var bortlagt åtminstone i Borrrby. De äldre omtalade alltid deras majgille i unga dar. Det var bara gammalmodigt, förflutet. Seden upptogs vid 1900talets början ånyo i Borrrby. I Hörups och Löderups socken förekom denna sed även under denna tid.

Någon majstång vid midsommar restes icke heller. Folket blev vanligen icke fria förän kväll midsommarafton.

Orsaken till detta tillstånd bland ungdomen i Borrrby får nog sökas i kyrkoherde Brandt stränghet. Brandt var kyrkoherde i Borrrby 1874 - 1905. Han var äkta Shartuan, samt tålde varken dans eller andra nöjen inom socknen.

Hans räfst från predikstolen då någon tillställning förekommet, var fruktansvärd. De gamle på min tid omtalade att ungdomen i alla tider brukade samlas på "korsoren", (Det var den öppna platsen korsvägen invid kyrkan) om lördagskvällarna och roa sig med dans om sommaren. Där restes även majstången midsommarafton. Detta bruk hade fortlevt sedan utflyttningen från byn.

När Brandt blivit kyrkoherde och ungdomen samlades, kom han i egen person med sin grova köpp och körde bort dem.

Platsen var i närheten av prestgården och så fort det spelades hördes det dit.

Han genomdrev även att en ordningsman med polismans rätt skulle anställas för 33 riksdaler om året. Detta skedde redan på början av 80 talet. Själva kyrkbyn bestod då av endast 9 gårdar och några gatuhus.

Men de utflyttade gårdarnas ungdom kände samhörighet med den gamla byn och ville samlas där, på den lilla ledighet de hade.

Sedan Brandt fått ordningsman anställd instruerade han denne att upplösa alla sammankomster i byn.

Till slut tröttnade ungdomen att samlas på sin gamla samlingsplats, då de blevo bortkörda, även om de uppförde sig väl.

Sedan hösten var över och rågen sådd återstod endast potatisupptagning, som undanstökades vanligen på en dag. Det var då gott om folk som ville plocka potatis för 50 öre om dagen samt kosten.

Även foderbetsupptagningen gick över på en dag. Det var ju icke stort mer än ett halvt tunland.

Arbetet om efterhösten bestod i höstplöjning. Vi plöjde med två plogar, ett par hästar för varje plog i tegkörning.

Plogdjupet bestämde vi själva, Jag har många gånger tänkt på, att husbonden alldrig bestämde huru djupt vi skulle plöja.

Han tyckte om att se raka fårer, samt att plöjningen var jämn. Men det väsentligaste plogdjupet, nämde han alldrig.

Efter gammal sed på orten skulle efterhöstplöjningen, var avslutad den 24 oktober d.v.s. innan flyttningsdagarna. De flesta hade även plöjningen undanstökat vid denna tid. Någon rotfruktsodling utom potatis förekom icke i stor utsträckning på denna ort. Skumplöjning av stubbåkrarna förekom icke. Gödslekörning förekom icke heller på efterhösten. Den utkördes under sommaren på trädan.

Av vad här sagts var det till största delen naturs hushåll. Varken bröd eller dricka köptes, utan tillreddes av gårdens produkter.

Råg och vete sändes till väderkvarnen och förmaldes sammalet eller siktades (Två större väderkvarnar med 2 par stenar samt siktvärk fanns i Borrby under denna tid).

Kornet bereddades till malt på gården. Maltet torkades på gårdens torka (Köllna belägen ett stycke från gården). Maltet maldes hemma på handkvarn.

Var tredje vecka bakades grovt (sammalet) bröd av råg. Svagdricka bryggdes var 14 de dag.

Vid de större högtiderna jul och påsk bakades dessutom flera bakningar av siktat råg och vetemjöl. Det hemsiktade vetemjölet bakades i runda kakor liksom det övriga brödet.

Till finare kaffebröd köptes ångkvar^{ny}ssiktat mjöl, vilket vid under gräddningen var satt på plåtar.

Ugnen var så stor att 80 å 90 kg mjöl kunde bakas på en gång, nämligen groft bröd, som slogs till kakor upptill 8 kg.

Mycket bröd samt fläsk gavs bort, till tiggare, mest från socknen. (Utomssocknens voro förbjudna enligt lösdrivarelagen). Det hände dock att någon från angränsande socknar vilken kunde anse sig bekant även kom.

Fjorton dagar före jul började de att komma, men mest de sista dagarna före jul, då de visste att baket var undanstökat.

De kom in och hälsade samt satte sig innanför dörren och började språka. De tiggde icke, då det ansågs självklart vad deras ärende var.

De medhade en korg eller en liten påse, vari de kunde få sirka ett halv kilo bröd av var sort, samt kokt salt kött eller spickefläsk, möjligen även flott eller smör.

Det var mest äldre änkor efter jordbruksarbetare. Även manliga som hade något lyte och voro till åren komna, samt försökte att slippa fattiggården gick till de ställen som voro dem bekanta.

Ingen av dem ville låta påskina att han tiggde. De kommo bara och hälsade på då de gick dörren förbi.

Det var mest de som bodde i själva samhället samt äldre hantvärkshustrur vars man arbetade till gårdsfolket som kommo.

Barn kommo sällan utom påsklördag då de tiggde påskägg.

Utom till högtiderna kom en och annan regelbundet en gång i månaden. Det var mera som nyhetsförmedlare dessa kommo. Ju mer uppseendeväckande nyhet, ju mer i påsen. Mycket förtal som ofta saknade sanning spreds på detta sätt, bara för att vederböran-
de skulle vara välkommen.

Även efter höstgille och födelsedagsfester kommo besökare, samt efter större bröllop och begravningar läto de höra av sig.

En eller annan munvig kärring levde bara av att springa omkring med skvaller.

Bara det icke gällde egen person eller närmaste anhöriga, var hon välkommen, samt blev i de flesta fall väl trakterad.

Gårdfarihandelen hade nästan helt upphört vid denna tid (1890)

Tre diverseaffärer funnos i själva samhället och voro väl sorterade.

Jag upptecknar här annonsen på papperspåsarna av en av handlarna:

- - - - - Borrby lager av Viner och specier. Delikatesser Manufaktur och korta varor Viktoria och Bomullsgarn m.m.

En eller annan gick omkring och sålde schalleter och förkläden underkläder axelschalar hängslen m.m. Dessutom förekom kringgående ägguppköpare vilka uppköpte ägg för handlares räkning, mot vissa ören pr tjog.

Det var mest på eftervinteren i början på våren då hönsen börjat värpa. (Forn tidens höns värpte icke på vinteren).

Dessa ägguppköpare medförde 2 stora korgar (liknande mangelkorgar) som de buro, en under var arm, med en sele på ryggen samt krokar vid sidorna för att fästas i grepen vid bärningen. I bland köpte de kakor (kaffebröd) av bagaren i samhället för några kronor, vilka de bortbytte mot ägg. På så vis blev dagsförtjänsten större. En något lytt man i Borrby och en i Sandby försörjde sig året runt på sådan byteshandel. De voro ensamma och ägde ett gammalt hus, samt fingo sin huvudsakliga föda på de större ställena som de regelbundet besökte en gång i veckan.

Det var icke så noga, om kakorna voro gamla. Folk var icke så noga på den tiden. Var det bara bagarekakor, gick det bra att doppa dem i kaffe om de så voro en hel vecka gamla. Förresten användes i stor utsträckning skorper, vilka hålde att gömma.

Posten

Hämtades med skjuts från Svenstorps station å Y.E.J 3 gånger i veckan. Tisdagar, Torsdagar och Lördagar, som inlemmades på poststationen i Borrby som förestods först av skollärare Hallgren i skolan. Efter hans död, av hans änka i hennes bostad mitt för kyrkan, tills att järnvägen år 1894 övertog även poststationen.

Posten till Sandby och Blästorp hämtades från poststationen till skolorna därstädes därifrån den utdelades.

En telefonlinie från Simrishamn blev byggd omkring år 1886.

Den hade till en början endast 3 abonnenter Sparbanken och å handlande. Innan Järnvägen byggdes 1894 hämtade handlarna sina varor med skjuts, dels från Ystad som mest sorterat, dels från järnvägstationerna Svenstorp och Smedstorp som voro närmare.

Även från Simrishamn hämtade handlarna sina varor.

Stenkol hämtade allmänheten själv från Simrishamn och Skillinge. Även från Svenstorp hämtades stenkol. Saken var den att i Svenstorp var en stor spannmålsaffär och en stor del spannmål kördes dit här från orten.

Lantbrukarna från Borrby togo då med sig hem stenkol bräder och timmer till husbehov. Antagligen voro priserna här gynnsammare än i Simrishamn, ty det var fullt så långt till Svenstorp som till Simrishamn från Borrby.

Sedan Simrishamn Tomelilla järnväg omkring 1882 öppnades, blev Smedstorp Borrby närmaste järnvägsstation endast 10 kilometer.

Affärsmän bosatte sig där och livlig handel med Borrby försiggick, största delen med timmer och bräder för byggnadsändamål.

Borrby hade därefter icke stort intresse av Svenstorp som handelsort.